

İSLAM MEDENİYET TARİHİ ARAŞTIRMALARI

I

KÜLTÜR, MÜESSESE, EĞİTİM

EDİTÖR

Dr. Öğretim Üyesi Muhammet OKUDAN

ilāhiyāt 508

© MAKGRUP MEDYA PRO. REK. YAY. A.Ş.

İslam Medeniyet Tarihi Araştırmaları I
(Kültür, Müessese, Eğitim)

EDİTÖR: Dr. Öğretim Üyesi Muhammet OKUDAN

ISBN 978-625-7738-17-0

1. Baskı: Ekim 2020

Sertifika No: 44396

Mizanpaj: Tavoos

Sayfa Düzeni: Tavoos

Kapak: MAKGRUP MEDYA PRO. REK. YAY. A.Ş.

Baskı: Vadi Grafik - Sertifika No: 47479

ilāhiyāt

Cinnah Cd. Kırkpınar Sk. 5/4 Çankaya / Ankara

Tel: (0312) 439 01 69 Faks: (0312) 439 01 68

ilahiyatyayin@gmail.com

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
AMASYA MEHMED PAŞA KÜLLİYESİ

Dr. Öğretim Üyesi Muhammet OKUDAN*

* Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Orcid No: 0000-0002-3400-1410, muhammet.okudan@gop.edu.tr

Giriş

Amasya Orta Karadeniz Bölgesinde yer alan Yeşilirmak'ın ikiye böldüğü etrafı kayalıklarla çevrili şirin bir Anadolu şehridir. Ne zaman ve kimler tarafından kurulduğu kesin olarak bilinmeyen şehrin, bilinen en eski adı Amaseia'dır. Bununla beraber şehrin tarihinin Hititler'e kadar uzandığı tahmin edilmektedir. Helenistik Seleukhoslar zamanında bir ara başkent olan Amasya, milattan önce 63 yılında Roma İmparatorluğu topraklarına katılmış, milattan sonra III. yüzyılda piskoposluk merkezi olmuştur. 712 yılında Müslüman Araplar tarafından fethedilen şehir, kısa süre sonra Bizans İmparatoru III. Leo tarafından geri alınmıştır.¹

Şehrin Türkler tarafından hangi tarihte fethedildiğine dair kesin bir bilgi yoktur. Ancak Malazgirt Savaşı'ndan sonra Tokat, Amasya, Çorum civarlarının Sultan Alparslan tarafından, Melik Ahmed Gazi'ye ikta olarak verildiği bilinmektedir. Melik Ahmed Gazi, önce Turhal'ı fethetmiş ve akabinde bölgeyi çok iyi bilen komutanlarından İltekin Gazi ile birlikte Amasya'ya yönelmiş ve 1075 tarihinde şehri ele geçirmiştir.² Bu hakimiyet Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan'ın, Danişmendlileri ortadan kaldırmasıyla sona ermiştir. Köseadağ Savaşı'ndan sonra şehir sırasıyla Moğol, Eretna ve yerel beylerden Şadgeldi egemenliğine girmiştir. Amasya, 1398 tarihinde Yıldırım Bayezid tarafından Osmanlı topraklarına katılmış, Şehzade Mehmet Çelebi buraya yönetici olarak atanmıştır.³

Ankara Savaşı'ndan sonra Timur Anadolu'da bulunan ve Osmanlı idaresine giren beylere topraklarını iade etmiş tekrardan bağımsız olmalarını sağlamıştır. Ancak Amasya'da böyle bir gelişme yaşanmamıştır. Çünkü, Çelebi Mehmed Amasya'ya

¹ İlhan Şahin - Feridun Emecen, "Amasya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/1.

² Hüseyin Hüsameddin Yaşar, *Amasya Tarihi* (Ankara: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, 1986), 1/83.

³ Şahin - Emecen, "Amasya", 3/1.

gelmiş, halkın desteğini alarak, iktidar mücadelesini buradan yürütmüştür.⁴

Fetret devrinden sonra da şehzadeler Amasya'ya gönderilmeye devam etmiştir. Şehrin doğu sınırında olması ve sınır boy- larında verilen mücadeleler, şehzadeyi hem devlet adamlarının gözünde hem de halkın gözünde, taht için avantajlı konuma getirmiştir.⁵ Bu nedenlerden dolayı olsa gerek, Amasya XVI. yüzyıla kadar şehzadelerin tecrübe kazandığı sancak merkezi olma özelliğini korumuştur. Bu süre zarfında II. Murad, Onun büyük şehzadesi Ahmed Çelebi burada sancak beyliği yapmış- tır. Bazı kaynaklarda II. Mehmed'in de Amasya'da sancak beyliği yaptığı söylene de bu bilgi kesin değildir. II. Mehmed'in kardeşi şehzade Alaaddin ile II. Mehmed'in şehzadesi II. Bayezid de tec- rübe kazanmak üzere bu sancağa gönderilmiştir. II. Bayezid'den sonra oğlu Şehzade Ahmed, Kanuni'nin büyük şehzadesi Mus- tafa, diğer şehzadesi Bayezid ve son olarak da II. Selim'in şeh- zadesi Murad, Amasya'da sancakbeyi olarak görevlendirilmiş- tir. Özellikle Şehzade Mustafa'nın öldürülmesi ve Amasya'nın İstanbul'a uzak oluşu gibi nedenlerden dolayı şehir XVI. yüzyı- lın ortalarından itibaren bu vasfını yitirmiştir.⁶

Amasya'nın şehzadeler şehri olması birçok şair, ulema ve sa- natkarın, şehzadelerin himayesine girmek için bu şehre yerleş- mesine⁷ ve şehzadeler ile maiyetlerindeki yöneticilerin medre- se, cami, külliye gibi birçok vakıf tesis etmiş olmaları ise şehrin mamur aynı zamanda sosyal ve kültürel açıdan canlı hale gelme- sine neden olmuştur.

Şehrin imarına ve sosyal kültürel hayatına katkıda bulunan

⁴ Orhan Kılıç, "Osmanlı Dönemi İdari Uygulamalar Bağlamında Şehzadelerden Mutasarrıf Paşalara Amasya Sancağı'nın Yönetimi", *I. Amasya Araştırmaları Sem- pozyumu Bildirileri* (Amasya: Amasya Valiliği Yayınları, 2007), 1/47-48.

⁵ Şahin - Emecen, "Amasya", 3/1.

⁶ Selim Özcan, "Amasya'da Sancak Beyliği Yapan Şehzadeler Döneminde Amasya Şehri", *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (30 Kasım 2015), 74-78.

⁷ Kılıç, "Osmanlı Dönemi İdari Uygulamalar Bağlamında Şehzadelerden Mutasar- rıf Paşalara Amasya Sancağı'nın Yönetimi", 1/61.

devlet adamlarından birisi de Mehmed Paşa'dır. Mehmed Paşa Sultan II. Bayezid'in veziri ve Şehzade Ahmed'in lalasıdır. Soyu bir rivayete göre Atabeyzadelere dayanmaktadır. Bu sülale adını Selçuklu Devleti'nin son sultanı II. Gıyaseddin Mesud ve oğlu Gazi Çelebi Taceddin Altunbaş'a atabeylik yapan Nasıreddin Ahmed Atabey'den almaktadır.⁸ Diğer bir rivayete göre Mehmed Paşa'nın soyu Gazi Mihailoğulları sülalesinden gelmektedir. Ancak özellikle büyük dedesi Yörgüç Paşa'nın inşa ettirdiği vakıf eserleri ve bu eserlerdeki kitabeler incelendiğinde ailenin Atabeyzadelere geldiği tezini güçlendirmektedir.⁹ Bu sülalenin çeşitli bireyleri, Osmanlı Devleti hizmetine girdikten sonra gösterdikleri başarılarından dolayı çeşitli bürokratik görevlere atanmıştır. Mehmed Paşa, Semendire Sancak Beyliği, ardından da Rumeli Beylerbeyliği yaparak vezir rütbesini aldığı, II. Bayezid'in sultan olmasından sonra da oğlu Ahmed'in lalası olarak Amasya'ya geldiği çeşitli kaynaklarda geçmektedir. Hayatının büyük bir bölümü Amasya'da geçen Mehmed Paşa 1498 tarihinde bu şehirde vefat etmiş ve inşa ettiği külliyenin hazire-sine defnedilmiştir.¹⁰

1. Mehmed Paşa Külliyesi

Külliye, Amasya şehir merkezinde, Yörgüç Paşazade Mustafa Bey'in yaptırmış olduğu hamamın yanında, Yeşilırmak nehrine

⁸ Gözde Birsal Varol - Selim Özcan, "Atabeyzadelerin Amasya'nın Siyasi ve Sosyal Tarihindeki Yeri ve Önemi", *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8/4 (15 Ekim 2019), 3775.

⁹ Varol - Özcan, "Atabeyzadelerin Amasya'nın Siyasi ve Sosyal Tarihindeki Yeri ve Önemi", 3779.

¹⁰ Osman Fevzi Olcay, *Amasya Hatıraları: "Bildiklerim Gördüklerim İşittiklerim ile Amasya"* (Amasya: Amasya Belediyesi), 145; Bahaeddin Yediyıldız, "X. Türk Tarih Kongresi", *Hızır Paşa Oğlu Mehmed Paşa Vakfının Mâhiyeti*, 1986, IV/1625; Mustafa Çağhan Keskin, "II. Bayezid Dönemi Amasya Çevresinde Yerel Bir Bani: Hızır Paşa Oğlu Mehmed Paşa", *Art-Sanat Dergisi* 5 (01 Ocak 2016), 64; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Tokat, Niksar, Zile, Turhal, Pazar, Amasya Vilayet Kaza ve Nahiye Merkezlerindeki Kitabeler* (İstanbul: Milli Matbaa, 1927), 127; Halil Ethem Eldem, "Yörgüç Paşa Evladına Ait Birkaç Kitabe", *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası* 9 (1910), 539.

paralel vâkıfın¹¹ ismini taşıyan mahallede yer almaktadır. Vakfiyeye göre Mehmed Paşa misafirler için mübarek bir menzil, ruku, sucud ve salat ile meşgul olan kişiler için ibadethane olmak üzere bir imaret¹² yaptırmıştır. Cami, medrese, yeme-içme, barınma ihtiyaçlarında kullanılacak odalar, ahır ve tuvalet gibi yapılardan oluşan külliye, kitabesine göre H.891/M.1486 tarihinde inşa edilmiş, vakfiyesi 896/1491 yılında düzenlenmiştir. Arapça olarak kaleme alınan vakfiyenin giriş kısmında Mehmed Paşa, Osmanlı Devleti'nin en büyük devlet adamlarından biri olan, erdem ve üstün özellikleri kendisinde toplayan Hızır Paşa'nın oğlu olarak tanıtılmakta, vakıf kurma amacı ise "mütesaddık¹³ zümresinde yer almak arzusu ve vakıf kurmanın asırlarca insanlığa hizmet etmenin bir yolu", olarak açıklanmaktadır. Vâkıf, amacını açıkladığı nedenlerden dolayı akıl ve şuuru tam bir halde iken en temiz ve meşru emlakinden olmak üzere, riya şüphesinden uzak, halis bir niyet ile bu vakfı tesis ettiğini belirtmektedir.¹⁴

1.1.Cami

Külliyelerin ana yapısı camilerdir. Vakfiyeye göre de külliye-nin merkezinde vâkıfın ifadesiyle "Mescid-i Aksa kadar güzel, duruşu cennet manzarasını andıran" bir cami yer almakta olup külliye-den günümüze kadar ulaşan birkaç yapıdan bir tanesidir. Külliye-nin camisi günlük beş vakit ezan okunması, namaz kılınması, Kur'an-ı Kerim tilavet edilmesi, çeşitli zamanlarda Müslümanlara vaaz edilmesine tahsis edilmiştir.¹⁵ Ters T ve kare plan şemasında olan cami, kanatlarda üç oda, kuzeybatıda bir minare, altı kubbeli bir son cemaat yeri ve doğu duvarına bitişik -vakfiyede bahsedilmeyen- hazireden oluşmaktadır. Yapının dikkat

¹¹ Bu çalışmada birkaç yerde transkripsiyon alfabesi kullanılmıştır.

¹² Vakfiyede imaret olarak adlandırılan bu yapıya biz genellikle külliye demeyi tercih ettik. Çünkü imaret hem külliye anlamında hem de aş evi anlamında kullanılmaktadır.

¹³ Sadaka veren kimse.

¹⁴ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), No. 586, Sayfa No. 57, Sıra No. 45.

¹⁵ VGMA, No. 586, Sayfa No. 57, Sıra No. 45.

çeken ve gösterişli olan bölümü son cemaat mahalli üzerinde bulunan altı kubbe ve revaklardır.¹⁶ Caminin minaresi yapının sağ tarafında, son cemaat mahalli duvarı ve tabhane olduğu düşünülen odalardan birinin arasına gömülmüştür. Tek şerefeli olan minare taştan yapılmış onaltıgen yapıdadır. Son cemaat yerinin önünde ise sekizgen havuzlu ve çatısı kurşunla kaplı şadırvan bulunmaktadır.¹⁷

1.1.1. Caminin Kitabeleri

Caminin üç adet kitabesi vardır. Bunlardan bir tanesi inşa kitabesi diğer ikisinin ise tamir kitabesi olduğu anlaşılmaktadır. İnşa kitabesi hemen girişte taç kapının üstünde dikdörtgen bir form üzerine Arapça sülüs hatla iki satır şeklinde yazılmıştır. Kitabe şu şekildedir:

“Enşee hâzihi’l-imârete’l mübâreke fî-eyyâmî’d-devleti’s-sultânî’l-a’zam Bâyezid Hân ibn-i Mehmed Hân halledallahü sultânehu el-vezir’ül-kebîr Mehmed Paşa zîde kadruhû fi-târîhi muharrem senete ihda ve tis’ine ve semânie mie”.¹⁸

“Bu mübarek imaret, 891 yılının Muharrem ayında, Yüce Sultan Mehmed Han oğlu Bayezid Han’ın –Allah saltanatını ebedileştirsin- saltanat günlerinde Büyük Vezir Mehmed Paşa tarafından inşa ettirildi.”

İnşa kitabesinin hemen solunda yer alan tamir kitabesi Osmanlı Türkçesi sülüs hatla dikdörtgen bir form üzerine dört satır şeklinde yazılmıştır. Kitabe şu şekildedir:

“Bu câmî’în ta’mîrinde oldı sâhibu’l-hayr Seyyid ‘Abdî Ağa, rahmetine erişdur ol-zât-ımuhterem ey Hudâ, bu vakıfta¹⁹ reh-

¹⁶ Keskin, “II. Bayezid Dönemi Amasya Çevresinde Yerel Bir Bani”, 67.

¹⁷ Ebru Karakaya, “Mehmed Paşa Külliyesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/511-512.

¹⁸ Uzunçarşılı, *Tokat, Niksar, Zile, Turhal, Pazar, Amasya Vilayet Kaza ve Nahiye Merkezlerindeki Kitabeler*, 126.

¹⁹ Muhtemelen “fe” harfinin noktası unutulmuş ya da düşmüştür. Aynı kelime bir alt satırda noktalı şekilde geçmektedir.

ber oldu anda kıl namazı idin du'a, bu vakfın ismini didik Mehmed Paşa ibni Hızır Paşa 15 Şa'ban 1236".

"Bu caminin tamiriyle Seyyid Abdi Ağa hayır sahibi oldu, Ey Allah'ım ona merhamet et, bu vakıf yol gösterici oldu, orda namaz kılın ve dua edin, bu vakfın ismi Hızır Paşa oğlu Mehmed Paşa vakfıdır, Sene 15 Şaban 1236".

İnşa kitabesinin sağında yer alan tamir kitabesi de Osmanlı Türkçesi talik hatla kare bir form üzerine dört satır şeklinde yazılmıştır. Kitabe şu şekildedir:

"Mahmûd Beyzâde Mehmed Beyefendi himmet-i mevc idub bu câmi'i ta'mir (ve) tezyîn eyledi, bin ikiyüz seksen olubdu, bu vakfı sâni Hakk muvaffak eyleyub bi'l-cümle tahsîn eyledi".

Mahmud Beyzade Mehmed Bey şevk ile camiyi tamir edip süsledi. Bu ikinci tamir 1280 yılında yapılmıştır. Allah bu hususta (Mahmud Bey'i) başarılı kıldı ve herkes bu tamir ve süslemeyi beğendi."

Vâkıf, caminin ihtiyaçlarını karşılamak üzere birçok kadro ihdas etmiştir. Bu kadrolarda istihdam edileceklerde birtakım vasıfların aranması da istenmiştir. Buna göre:²⁰

İmam, olarak atanmak için fıkıh ilmine aşına olmak, Kur'an-ı Kerimi yedi kıraat üzere tecvitte okumak, ve güzel sese sahip olmak gerekmektedir. İmam, beş vakit farz namazlarda teravih, bayram gibi sünnet ve vacip namazlarda cemaate namaz kıldıracak bunun karşılığı olarak da günlük dört dirhem alacaktı.

Hatip, olarak atanmak için salih, güzel sesli, ve hafız olmak, ayrıca Kur'an-ı Kerimi yedi kıraat üzere tecvitte okuyabilmek gerekmektedir. Hatip, Cuma ve bayram günlerinde hutbe okuyacak bunun karşılığı olarak günlük beş dirhem alacaktı.

Müezzin, olarak atanmak için namaz vakitlerini bilmek gerekmektedir. Müezzinin, beş vaktin hepsinde minareye çıkacak, güzel ses ve güzel ibare ile Müslümanları namaza davet edecek bunun karşılığı olarak da günlük iki dirhem alacaktı.

²⁰ VGMA, No. 586, Sayfa No. 57, Sıra No. 45.

Muarrif olarak atanabilmek için herhangi bir şart belirtilmemiştir. Muarrif, belirlenen zamanlarda toplanan cüzhan ve hafızlara Kur'an-ı Kerim cüzlerini dağıtacak, Kur'an-ı Kerim okunduktan sonra cüzleri tekrar toplayıp yerine koyacak bunun karşılığı olarak da günlük bir dirhem alacaktı.

Cüzhan, olarak atanabilmek için şer'iat kurallarına uygun yaşamak, hafız ve salih bir insan olmak gerekmektedir. Cüzhanlar beş kişi olacak, her gün aynı vakitte, münferiden değil birlikte Mehmed Paşa Camii'nde toplanacak, her biri günlük birer cüz okuyacak, Kur'an-ı Kerimi hatmettiklerinde tekbir, tehlil²¹, tahmid²² getirecek, başta hayır sahibi olmak üzere bütün Müslümanlara dua edecek bunun karşılığı olarak da günlük bir dirhem ve yıllık ikişer müd²³ buğday alacaklardı.

Devirhan, olarak atanabilmek için herhangi bir şart belirtilmemiştir. Devirhanlar dört kişi olacak şer'i bir özürleri olmadığı sürece başka birilerini yerlerine vekil olarak gönderemeyecek ve yaptıkları iş karşılığı sekizer müd buğday alacaklardı.

Kayyım, olarak atanabilmek için güvenilir biri olmak gerekliydi. Kayyım, camiye muhafaza edecek, çerağ ve kandilleri vb. şeyleri yakıp camiye aydınlatacak, tahsis edilen halı, kilim vb. sergileri serecek, bunun karşılığı olarak günlük bir dirhem alacaktı.

1.2 Medrese

Osmanlı idarecileri, fethettikleri coğrafyalarda, halkın eğitim ihtiyaçlarını karşılamak için medreseler inşa etmişlerdir. Başta padişah ve ailesi olmak üzere, vezirler, şeyhülislam vb. askeri sınıf mensuplarıyla, ekonomik durumları iyi olan birçok reaya bu inşa sürecine katılmış, bu şekilde Osmanlı topraklarında yüz-

²¹ Kelime-i Tevhid

²² Hamd etme, Elhamdülillah deme.

²³ Miktarı bölgelere göre değişmekle birlikte 1 Amasya müdü 415,64 kg'dır. Bkz. Ünal Taşkın, *Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri* (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 91.

lerce eğitim-öğretim müessesesi açılmıştır.²⁴ Bundan nasibini fazlasıyla alan şehirlerden biri de Amasya şehri olmuştur.

Georges Perrot adlı Fransız seyyah 1861 yılında Amasya'yı ziyaret etmiş ve burayı Anadolu'nun Oxford'u olarak nitelemiştir. Verdiği bilgilere göre yirmi beş bin kişilik nüfusu olan şehirde on sekiz medrese olup iki bin öğrenci eğitim görmektedir.²⁵ İşte bu medreselerden biri de Mehmed Paşa medresesidir. Vakfiyede isminden bahsedilmemekle beraber vâkıfa nispetle Mehmed Paşa Medresesi olarak adlandırılmıştır. Külliye'nin kuzey tarafında bulunan medrese, vâkıfın ifadesiyle "cennetin latif köşkleri gibi yüksek", on odadan oluşmaktaydı.²⁶ Bugün külliye'den geriye sadece cami kaldığı için medresenin fiziki yapısını tam olarak tarif etmek mümkün değilse de vakfiyeden ve Osmanlı döneminde inşa edilmiş ve ayakta kalabilen diğer medreselerden yola çıkarak yapı hakkında birtakım tahminlerde bulunabiliriz. Osmanlı zamanında, medreseler, ahşap ya da kagirden inşa edilmekteydi. Bu yapılar öğrenci odaları, ders okutmaya ayrılmış kapalı büyük bir sınıf ve mekana giriş cephesinden bağlanan revaklı avlulardan oluşmaktaydı.²⁷ Vakfiyede medresenin, yapının kuzey kısmında inşa edildiği yazmaktadır. Caminin güney tarafta inşa edildiği düşünüldüğünde caminin cümle kapısının tam karşısında medresenin odaların olduğu, yine estetik görünüm ve yapının bütünlük arz etmesi açısından son cemaat mahallinin revakları üstünde olan kubbelerin yapının tamamını çevrelediği tahmin edilebilir. Medresenin kagir ve son derece sağlam bir şekilde inşa ettirildiği, odalarının gayet geniş ve ferah olduğu dönemin kaynaklarında belirtilmiştir.²⁸ XIX. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde medresenin faal olduğu yalnızca sı-

²⁴ Mefail Hizli, "Anadolu'daki Osmanlı Medreseleri: Bir İcmal", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 4 (01 Eylül 2004), 372.

²⁵ Yediyıldız, "X. Türk Tarih Kongresi", IV/1625.

²⁶ VGMA, No. 586, Sayfa No. 57, Sıra No. 45.

²⁷ Mefail Hizli, "Osmanlı Klasik Döneminde Medrese", *Türkler* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), XI/427.

²⁸ Yaşar, *Amasya Tarihi*, 1/250.

valarının karardığı, Ali Rıza Paşa'nın teftişi sırasında tespit edilmiş, gerekli restorasyon çalışmasının yapılması için vakfın mütevellisine emir verilmiştir.²⁹ Medrese ile ilgili tespit edilebilen en geç tarihli belge 29 Kanunusani 1338 / 29 Ocak 1922 tarihine ait olmasından yola çıkarak medresenin varlığını Cumhuriyete kadar devam ettirdiği söylenebilir³⁰

Medresede hangi derslerin okutulacağına dair vakfiyede detaylı bir bilgi bulunmamaktadır. Vâkıf, sadece akli ve nakli ilimlerin tedris edilmesini istemiştir. Ancak, Abdizade'nin, Amasya Tarihi'nden yola çıkarak genelde Amasya özelde ise Mehmed Paşa Medresesi'nde okutulan derslerle ilgili birtakım verilere ulaşabiliriz. Buna göre: Tefsir dersinde Kadı Beydavi'nin Envarü't-Tenzil adlı eseri, mantıkda Kadı Siraceddin Mahmud bin Ebubekir'in Metaliu'l-Envar adlı eseri, kelimada el-İcî'nin el-Mevakıf ya da Sadeddin Taftazani'nin el-Mevakı adlı eseri, fıkıhda Usul-i Pezdevi ile el-Merginani'nin el-Hidaye adlı eseri ya da şerhleri, Arap Edebiyatında Sadeddin Taftazani'nin el-Mutavvel adlı eseri, İbn-i Hişam'ın Muğni'l-Lebib adlı eseri, Molla Fenari'nin Fenari diye bilinen eseri, Molla Cami'nin Molla Camii diye bilinen eseri ile Avamil, İzhar, Şafiye, Kafiye ve Menar gibi kitaplar okutulmaktaydı.³¹

Vakfiyede medresenin eğitim öğretim faaliyetlerinin yanında *“mesail-i ve delail-i ilmiye sahalalarında münazara edecek en yüksek ulema ile dolmak üzere”* inşa edildiği de yazılmıştır.³² Vakıfla ilgili bu şarta istinaden, Mehmed Paşa'nın, bir ilim meclisi geleneği oluşturmak istediği de söylenebilir. Yine *“mesail”*, *“delail”* ve *“tartışma”* kavramları akla daha çok fıkıh ve kelam ilmini getirmektedir. Tabii durumu sadece şer'i ilimler açısından değeren-

²⁹ İbrahim Serbestoğlu, Ali Rıza Efendi'nin Teftişi Esnasında Canik ve Amasya Sancaklarındaki Dini Yapıların İnşa ve Tamir Faaliyetleri, Amasya İlahiyat Fakültesi Dergisi sayı 3. S.128; COA, MVL, 661-26

³⁰ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), No. 2563, Sayfa No. 20.

³¹ Yaşar, *Amasya Tarihi*, 1/219.

³² VGMA, No. 586, Sayfa No. 57, Sıra No. 45.

dirmek vakfiyeye göre mümkün değildir. Çünkü vakfiyeye göre bu medresede şer'i yani nakli ilimlerin yanı sıra akli ilimlerin de okutulması istenmiştir.

Medresenin ikinci fonksiyonu ise öğrenci yetiştirmektir. Vâkıf, medresede bir müderris ve on öğrenci için kadro ihdas etmiş, müderris ile öğrencilerin birtakım vasıflara haiz olmasını istemiştir. Buna göre:³³

Müderris, (hadis, tefsir, fıkıh gibi) nakli ilimlere ve (felsefe mantık, matematik geometri gibi) akli ilimlere hakim olacak, tatil günleri hariç diğer günlerde medresede öğretim teknikleri doğrultusunda ders anlatacak, öğrencilerini çeşitli ilimlerle donanımlı hale getirecek bunun karşılığı olarak da yirmi dirhem alacaktı.

Müderrise tayin edilen günlük yirmi dirhemden medresesinin başlangıçta yirmili medrese statüsünde olduğu anlaşılmaktadır. İlk müderrisin kim olduğu bilinmemekle beraber kaynaklarda tespit edilebilen ilk müderris Cafer Efendi'dir.³⁴ 1528 tarihinde ise bu görevi Mevlana Şemseddin³⁵, 1561 senesinde ise Mevlana Muslihiddin üstlenmiş olup medrese bu tarihlerde yirmi beşlik medrese statüsündedir.³⁶ 1627 tarihinde medrese kırkılık payeye sahip olduğu ve bu tarihte Abdurrahim Efendi'nin müderris olarak atandığı tespit edilmiştir.³⁷ 1649 yılına gelindiğinde medresede bir kadının da karıştığı ilginç bir yolsuzluk olayı meydana gelmiştir. Olayın taraflarının hepsi Mehmed adındadır. Buna göre medresenin berat ile atanmış müderrisi Şeyh Mehmed Efendi'dir. Amasya kadısı Mehmed Efendi, Şeyh Mehmed

³³ VGMA, No. 586, Sayfa No. 57, Sıra No. 45.

³⁴ Cahid Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri : Teşkilat, Tarih*. (İstanbul: İrfan Matbaası, 1976), 230.

³⁵ Turan Gökçe, "934 (1528) Tarihli Bir Deftere Göre Anadolu Vilayetleri Medreseleri ve Müderrisleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi* 11/1 (01 Haziran 1996), 165.

³⁶ Adnan Gürbüz, *Toprak-Vakıf İlişkileri Çerçevesinde XVI. Yüzyılda Amasya Sancağı* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 1993), 206.

³⁷ Fikret Yılmaz, *Amasya'nın Bir Numaralı Şer'iyye Sicili* (İzmir: Ege Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1987), 205.

Efendi'nin beratını bir şekilde iptal edip onun yerine babası Mehmed Efendi'yi müderris olarak atamıştır. Bunun üzerine Şeyh Mehmed Efendi durumu İstanbul'a bildirmiş, oradan gelen emirle tekrar eski görevine dönmüştür.³⁸ Mehmed Paşa Medresesi'nde XVII. yüzyılın ilk çeyreğine kadar bir müderris istihdam edilirken bu tarihten sonra müderrislik görevini birden fazla müderris üstlenmiştir. XVIII. Yüzyılın başlarından itibaren müderrislik babadan oğula geçmeye başlamıştır. Bazen de baba ile oğul aynı anda müderris olarak çalışmıştır.³⁹ XIX. Yüzyılın sonlarında ise medrese atmışlı medrese statüsüne yükselmiştir.⁴⁰

Osmanlı eğitim sistemi içinde ilk mektep kabul edilen sıbyan mektebini bitiren bütün öğrenciler medreselere kayıt yaptırabilmekteydi. Bu öğrenciler medresede ikamet ettikleri sürece bekar olmak zorundaydı. Diğer bir uygulama ise bu öğrencilerin askerden muaf olmalarıydı.⁴¹ Yukarıda belirtilen uygulamalar dışında Mehmed Paşa, vakfiyesinde inşa etmiş olduğu medresede öğrenim görececek öğrencilerle ilgili ek birtakım özelliklerin de aranmasını istemiştir. Buna göre:⁴² Medreseye her başvuran kabul edilmeyecek, ilme meraklı, anlayış kabiliyeti yüksek ve zeki olan öğrenciler kayıt edilecektir. Bu öğrencilerin sayısı on olacaktır. On öğrenciye günlük 20 dirhem aralarında eşit bir biçimde değil ilmi mertebeleri esas alınarak dağıtılacaktır.

Her ne kadar vakfiyede medresede eğitim verilmek üzere on öğrencinin bulunması istenmişse de zamanla bu sayının arttığı görülmektedir. 1262 (1846) tarihinde medresede yirmi dört, 1317 (1899) tarihinde otuz sekiz⁴³ 1321 (1903) tarihinde ise otuz⁴⁴ öğ-

³⁸ Fatma Gül Töremiş, *H.1058-1059 (1648-1649) Tarihli ve 7 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyon* (Amasya: Amasya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 216.

³⁹ VGMA, No. 2563, Sayfa No. 20.

⁴⁰ Yaşar, *Amasya Tarihi*, 1/250.

⁴¹ Mefail Hızlı, "Osmanlı Klasik Döneminde Medrese", XI/431-433.

⁴² VGMA, No. 586, Sayfa No. 57, Sıra No. 45.

⁴³ Maarif salnamesi, 1317, Matba-i Amire, 1259

⁴⁴ Maarif Salnamesi, 1321, Asır Matbası, 550.

renci eğitim gördüğü belgelerden anlaşılmaktadır. Medresede 1262 (1846) yılında ikamet eden ve Amasya dışından gelen öğrencilerin profilleri tablo-1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. 1262 Tarihinde Mehmed Paşa Medresesi’nde İkamet Eden Öğrenciler

Sıra	Öğrencinin Adı	Fiziki Özellikleri	Yaşı	Geldiği Yer	Geldiği Yıl
1	Salih Efendi ibni Mehmed	Uzun boylu, kır sakallı	40	Ahıska	1829
2	Ali Efendi ibni Hüseyin	Orta boylu kara sakallı	32	Tirebolu	1826
3	Bekir Efendi ibni Hüseyin	Orta boylu, kumral sakallı	28	Vezirköprü	1834
4	Süleyman Efendi ibni Mehmed	Orta boylu, kara sakallı	35	Ahıska	1829
5	Ahmed Efendi ibni Mehmed	Uzunca boylu, sarı sakallı	35	İskefsir	1834
6	Mehmed Efendi ibni Abidin	Uzunca boylu, ter bıyıklı	24	Karayaka	1834
7	Mehmed Efendi ibni Bekir	-	15	Karayaka	1843
8	Mehmed Efendi ibni Emrullah Efendi	Orta boylu, ter bıyıklı	20	Samsun	1843
9	İbrahim Efendi ibni Osman	Uzunca boylu kara sakallı	32	Kavak	1834
10	Osman Efendi ibni Hatiloğlu Mehmed	Orta boylu, ter bıyıklı	20	Ladik	1843
11	Osman Efendi ibni Sakuroğlu Mehmed	Uzunca boylu, kumral sakallı	33	Acara-i Ulya	1832
12	İsmail Efendi ibni Hüseyin	Kısa boylu, ter bıyıklı	20	Ezinepazarı	1842
13	Mustafa Efendi ibni Ömer	Orta boylu, kara sakallı	28	Zile	1841

14	Hasan Efendi ibni Hüseyin	Orta boylu, kumral sakallı	50	Gerger	1842
15	Molla Ahmed ibni İbrahim	Orta boylu, ter bıyıklı	18	Kavak	1842
16	Molla Mahmud ibni Ali	Orta boylu, kumral sakallı	30	Gerger	1843
17	Mustafa Efendi ibni Halil	Kısa boylu, kırca sakallı	37	Ladik	1830
18	Molla Şaban ibni Ali	Orta boylu, kara sakallı	35	Taşova-Uluköy	1829
19	Molla Salih ibni Ali	Orta boylu, bıyıkları yeni çıkmış	18	Ahıska	1836
20	Molla Hüseyin ibni Yusuf	Orta boylu ak sakallı	70	Mecidö-zü	1814
21	Ali ibni İsmail	Orta boylu ter bıyıklı	17	Ladik	1842
22	Molla Osman ibni Ali	Orta boylu, köse sakallı	25	Ahıska	1845

Bu tabloya göre Mehmed Paşa Medresesi'nde ikamet edenler genellikle Amasya Sancağı'na tabi kazalardan veya yakın çevreden gelse de Acara-i Ulya⁴⁵ gibi Lazistan Sancağına bağlı, Ahıska⁴⁶ gibi Çıldır Eyaleti'ne bağlı, Gerger gibi Malatya Sancağı'na bağlı idari birimlerden gelen öğrencilerin varlığı da görülmektedir. İkamet edenlerin yaşları 15 ila 70 arasında değişmektedir. 15 yaşındaki Mehmed Efendi ibni Bekir'in 1843 yılında medreseye geldiği düşünüldüğünde kayıt olduğu tarihte yaşının 11-12 yaş aralığında olduğu söylenebilir. Yine bu kişilerden yarısı otuz yaş ve üzerindedir. En ilginç profil Molla Hüseyin ibni Yusuf'a aittir. Molla Hüseyin yetmiş yaşındadır ve otuz seneyi geçkin bir süredir medresede ikamet ettiği görülmektedir. Bazen bekar

⁴⁵ Günümüzde Gürcistan sınırları içerisinde.

⁴⁶ Günümüzde Gürcistan sınırları içerisinde.

müderrislerin de medreselerde ikamet ettiği olmuştur. Ancak, nüfus defterinde bu bilgilerin öğrencilere ait olduğu belirtilmektedir. Daha sonraki yıllarda öğrencilerin medreselerde uzun süre kalmalarını engellemek için medreselerdeki eğitim süreleri sınırlandırılmıştır.⁴⁷ Yine bu öğrencilerin hepsi medreseye kayıt olmakla ilmiye sınıfına mensup kişilerin kullanmış olduğu “efendi” ve “molla” gibi sıfatların kendilerine verildiği görülmüştür.

1.3. İmareti

Külliyenin üçüncü unsuru imarettir. İmareti, öğrencilere, misafirlere, mürtezıkaya ve fakirlere yemek yapıp dağıtmak için kurulmuştur. Yapı, matbah, mahzen ve ekmeklik gibi imaretin ihtiyaçlarını karşılamak üzere inşa edilmiş birbirine bitişik dört odadan oluşmaktadır.⁴⁸ Medrese ve camide olduğu gibi vâkıf, imaretin ihtiyaçlarının karşılanması için birtakım kadrolar tahsis etmiş ve bu görevlilerin de birtakım şartları taşımasını istemiştir. Buna göre:⁴⁹

Şeyh, olarak atanabilmek için güvenilir, dindar, emaneti sımsıkı koruyabilecek kişiliğe sahip olmak gerekmektedir. Şeyh, ulema, öğrenciler, fakirler ve misafirler için yapılan yemekleri güler yüzlü bir şekilde dağıtılmasını sağlayacak bunun karşılığı olarak günlük beş dirhem alacaktı.

Nakib, olarak atanabilmek için güvenilir, dindar bir kişiliğe sahip olmak gerekmektedir. Nakib, imarete ikamet eden talebeler ve vakfiyede belirtilen istihkak sahiplerine sabah akşam, ekmek ve yemek dağıtacak, gelen misafirleri karşılayacak ve hizmetleri ile meşgul olacak bunun karşılığı olarak günlük iki dirhem alacaktı.

Kılarcı, olarak atanabilmek için güvenilir biri olmak gerek-

⁴⁷ Hasan Yıldız, *Dârü'l-Hilâfeti'l-Âliyye Medresesi'nde Eğitim ve Öğretim* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 2017), 59.

⁴⁸ VGMA, No. 586, Sayfa No. 57, Sıra No. 45.

⁴⁹ VGMA, No. 586, Sayfa No. 57, Sıra No. 45.

teydi. Kılarcı, imaret için hazır bulundurulan, bakliyat, sebze vs. gıda maddelerini ve diğer eşyaların muhafazasını sağlayacak, ahırın kapısını yatsıdan sonra kilitleyip fecirden önce açacak bunun karşılığı olarak günlük iki dirhem alacaktı.

Habbaz, olarak atanabilmek için güvenilir olmanın yanında ekmekçilikte maharetiyle bilinen biri olmak gerekmektedir. *Habbaz*, imaretin ekmeğini her zaman beğenilecek bir şekilde yapacak bunun karşılığı olarak çırağı ile günlük üç dirhem ve bir müd buğday alacaktı.

Tabbah, olarak atanabilmek için çeşitli yemekleri ustalıkla pişirecek yeteneği ile bilinen biri olmak gerekmektedir. Sabah ve akşam çıkaracağı yemekler karşılığında çırağı ile günlük üç dirhem ve bir müd buğday alacaktı.

Gendum-küb, olarak atanabilmek için herhangi bir şart belirtilmemiştir. Gendüm-küb, yemek ve ekmek için alınan buğdayı dögecek bunun karşılığında günlük bir buçuk dirhem alacaktı.

Vâkıf, imarete hazırlanacak yemekler için de bütçe ayırmış ve vakfiyede bunu açık bir şekilde belirtmişti. İmarete her sabah ve akşam pişirilecek olan ekmek için Amasya şehrinde bilinen batmanla⁵⁰ gayet arı ve halis buğday unundan yedi batman un alınacak ve bütün ekmeklerin gramajı seksen dirhem⁵¹ olacaktı. Sabah çorbası için on dirhem bedelinde pirinç, akşam çorbası için temiz ve halis buğdaydan uç rub'u ölçek kullanılacaktı. Sabah ve akşam çıkan yemeklere yarısı sabah ve yarısı akşam olmak üzere on altı dirhemlik taze et katılacaktı. Yeşillik, sebze ve diğer ihtiyaçlar için günlük bir dirhem, odun alınmak üzere günlük yedi dirhem, misafirlere verilecek ziyafet ve hayvanlarının arpası için günlük yedi dirhem, Regaib, Berat ve Kadir geceleri gibi müba-

⁵⁰ Farklı yörelerde farklı kullanımı olmakla birlikte Anadolu'da 5 ila 8 kg karşılığı olarak kullanılmıştır. Bkz. Ünal Taşkın, *Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri*, s. 16.

⁵¹ Hem para birimi hem de bir ağırlık birimi olarak kullanılmıştır. Anadolu'daki dirhem 3,072 ila 3.207 gram ağırlığında olduğuna dair görüşler vardır. Bkz. Ünal Taşkın, *Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri*, s. 27.

rek geceler ile Muharrem ayında yapılacak olan aşure ve helva için yüz elli dirhem tahsis edilecekti. Bayramlarda ise Amasya şehrindeki diğer imaretlerde hangi ikramlar yapılıyorsa aynı ikramlar bu imarette de hazırlanacaktı.

Ramazan ayında ise tahsis edilen bu ödeneklere et için on dört dirhem, pirinç ve sade yağ için yirmi dört dirhem eklenecekti. Buna ilaveten Türkçede⁵² keşkek tabir edilen yemek için dövülmüş halis buğdaydan bir buçuk kile⁵³ buğday ve yağ için beş dirhem ayrılacaktı.

İmarette pişirilen yemekler medresede ikamet eden öğrencilere, misafirlere ve mürtezıkaya dağıtılacaktı. Eğer fazla kalırsa imaretin yakınındaki fakir ve muhtaçlara pay edilecekti.

Vakfın bütçesi uygun olduğu sürece yemek, tatlı ve diğer hizmetler vakfiyede belirtildiği üzere noksansız bir şekilde yerine getirilecekti. Eğer kuraklık, yangın vb. nedenlerden dolayı gelirlerde bir azalma söz konusu olur ise gelirdeki azalma oranında bu harcamalarda kesintiye gidilecekti.

1.4. Misafirhane

Külliyenin dördüncü unsuru misafirhanedir. Vakfiyede “misafirler için mübarek bir menzil”, “gelenler için güzel bir oturma mahalli”, “edeb ve salah erbabından her arzu edenin ikametine mahsus” ifadeleri ile tanımlanmış⁵⁴ olan misafirhane zamanla tekke ve zaviye olarak adlandırılmıştır. Vakfiyede açık bir şekilde zaviyeden bahsedilmemesine rağmen Amasya Tarihi’nde Mehmed Paşa Tekkesi’nden bahsedilerek caminin güney kısmında Habib Karamani için yaptırıldığı, Onun da ömrünün sonuna ka-

⁵² Vakfiye Arapça olduğu için bu açıklama yapılmıştır.

⁵³ Kile, Osmanlı Devleti’nde çok yaygın olarak kullanılan ve bölgelere hatta mahallere göre farklılık gösteren hububat ölçülerinden biridir. Hububatın cinsine göre kilenin ağırlığı değişmektedir. Örneğin, İstanbul kilesi 16. yüzyılda 20 okka yani 25,6589 kg. buğday ve un, 23,093 kg. da arpa ağırlığına karşılık gelmekteydi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ünal Taşkın, *Osmanlı Devleti’nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri*, s. 63.

⁵⁴ VGMA, No. 586, Sayfa No. 57, Sıra No. 45.

dar burada şeyhlik yaparak irşad faaliyetlerinde bulunduğu vefat ettiğinde de külliyenin haziresine defnedildiği belirtilmektedir.⁵⁵ Yine bazı arşiv kayıtlarında “...Amasya’da Mehmed Paşa evkafı mühlakatından Şeyh Habib Karamani zaviyesi...”⁵⁶, “Amasya’da Mehmed Paşa evkafından Şeyh Habib Karamani Zaviyesi...”⁵⁷ gibi ifadeler geçmektedir. Mehmed Paşa’nın vakfiyesinde zaviyeden bahsedilmemesi, vakfın muhasebe evraklarında zaviye görevlileriyle ilgili herhangi bir ödeme kaydının bulunmaması, külliye-
yedeki yapının bugünkü anlamda misafirhane olarak kullanıldığı fikrini güçlendirmektedir. Peki tekke/zaviye neden Mehmed Paşa’ya nispet edilmiştir? Bu soruya cevap olarak iki tahminde bulunabiliriz. Birincisi: Şeyh Habib Karamani Zaviyesinin, külli-
liyenin hemen güneyinde inşa edildiği Amasya Tarihi’nde belirtilmektedir. Zaviye, yangın, sel vb. doğal afetler sonucu yıkıldığı, geçici süre Mehmed Paşa Misafirhanesine taşındığı, zamanla Mehmed Paşa Vakfı’nın bir parçası gibi algılandığı söylenebilir. İkincisi: Mehmed Paşa ile Habib Karamani’nin aynı dönemlerde Amasya’da yaşadıkları bilinmektedir. Mehmed Paşa külliye-
nin hemen güneyine, zaviyeyi inşa ettirmiş ve ona çeşitli akarlar bağlayarak mütevellilik görevini Şeyh Habib Karamani ve evladına vermiş olabilir. Sonrasında, zaviyenin ayakta kalması için tekrardan Mehmed Paşa Vakfı’nın akarlarından bir takım köy ve mezarlar gelir getirmek üzere zaviyeye bağlanmış, bu nedenle Mehmed Paşa Vakfı’nın bir parçası olarak kabul edilmiş olabilir. Nitekim 04 Muharrem 1210/21 Temmuz 1795 tarihli bir belgede adı geçen zaviyenin zaviyedarına Sonisa kazası Andıran köyü malikane geliri, vazife karşılığı verildiği geçmektedir. Halbuki, Andıran köyü, Mehmed Paşa’nın Vakfiyesi’nde kendi vakfına gelir getiren köyler arasında sayılmıştır.⁵⁸

⁵⁵ Yaşar, *Amasya Tarihi*, 1/196.

⁵⁶ Osmanlı Arşivi (COA), *Cevdet Evkaf*, [C.EV.], No. 59, Gömlek No, 2913; Osmanlı Arşivi (COA), *Ali Emiri Selim III*, [AE.SSLM.III.], No. 236, Gömlek No. 13756.

⁵⁷ COA, C.EV., No. 97, Gömlek No. 4842.

⁵⁸ COA, AE.SSLM.III, No. 57, Sıra No. 13756.

Mehmed Paşa misafirhane için bir adet ferraş kadrosu ihdas etmiştir. Buna göre: *Ferraş*, olarak atanabilmek için sevimli bir görünüme sahip olmak gerekmektedir. Ferraş, külliye gelenlere yer hazırlayacak ve gösterecek, her gün medreseyi, külliye-nin dışını, içini, avlusunu süpürecek, ve temizleyecek, misafirler için hazırlanan döşekleri geldiklerinde misafir odalarına serecek, gittiklerinde kaldıracak, külliye-nin kapısını ihtiyaç olduğu zaman açıp kapayacak yani bevvablık görevini üstlenecek, ve bunun karşılığı olarak da günlük iki dirhem alacaktı.

1.5. Külliye-nin Diğer Unsurları

Külliye-nin doğu tarafında bir hazire bulunmaktadır. Vakfiyede bu kısım ile ilgili herhangi bir bilgi mevcut değildir. Hazi-rede başta Mehmed Paşa olmak üzere torunlarından Mütevellî Mehmed Ağa, Mütevellî Mahmud Bey gibi kimseler yatmaktadır. Yine buraya Habib Karamani, Rahtuvanzade İbrahim Bey gibi aile dışından da kimselerin defnedildiği mezar taşlarından anlaşılmaktadır.⁵⁹

Mehmed Paşa külliye-yi inşa ettirdikten sonra buranın su ihtiyacını karşılamak için su yolları açtırmış ve külliye-yi su sağlamıştır. Medrese, cami ve imaretin olduğu avlunun bitişiğinde ise ahır, hela gibi yine külliye-yi kalanların ihtiyaçlarını karşılamak üzere odalar inşa edilmiştir. Ayrıca külliye-nin bugünkü anlamda çevre düzenlemesi yapılmış büyük bir bahçesi olduğu vakfiye-den anlaşılmaktadır.

1.6. Vakfiyede Bulunan Diğer Hükümler

Tamir, bakım-onarım, mürtezikanın maaşının ödenmesi vb. masraflar çıktıktan sonra artan para bir yedime-ne teslim edilecek, beklenmedik bir durum karşısında binaların tamiri ya da yeniden inşa edilmesi için kullanılacaktır. Böyle bir durum ol-

⁵⁹ Ali Rıza Ayar vd., *Amasya Kitabeleri ve Mezar Taşları* (Amasya: Amasya Valiliği Yayınları, 2016), 90-110.

madığı dönemlerde ya vakfa gelir getirecek bir akar satın alınacak (muhtemelen akar alacak miktardan az para kalmışsa) ya da mürtezika arasında eşit bir şekilde dağıtılacaktır. Vakfın ihtiyaçları hariç daha sonradan satmak üzere zahire bekletilmeyecektir.

Bahsedilen emlaktan herhangi biri harap olur ya da yıkılırsa ikinci, üçüncü, dördüncü defa hatta imkan olduğu sürece sonsuza dek imar ve ihya edilecektir. İlahi bir gazap veya felaket yüzünden yıkılır ve inşası yeniden mümkün olmaz ise gökler ve yerler ayakta durduğu sürece vakfın gelirleri Müslümanlardan fakir, miskin ve muhtaç olanlara sarf edilecektir. Bu vakfiyeden geçen ölçü birimleri Amasya'da bilinen ve geçerli olan ölçü birimlerinden ibarettir.

Kadı tarafından tescillenen bu vakıf, gökler ve yerler ayakta durduğu müddetçe feshedilemeyecektir. Kayıt altına alınan vakfiyesinin usul ve şartları değiştirilemeyecektir. Kanunları eksiltilemeyecek ya da iptal edilemeyecektir. Dolayısıyla Allah'a, Peygambere ve ahiret gününe inanan sultan, vezir, kadı, emir, nüfuz sahibi bir kimse, mütegalip bir hakim veya herhangi bir kimsenin bu vakfı bozması değiştirmesi, ihmal etmesi caiz ve helal olmayacaktır.⁶⁰

2. Vakfın İdaresi

Külliyeler, gerek gelir kaynakları gerekse hizmet amaçları açısından değerlendirildiğinde toplumun birçok kesimiyle bir şekilde ilişki kuran müesseseler olduğu görülmektedir.⁶¹ Mehmed Paşa Külliyesi Osmanlı vakıf sisteminde uygulanan klasik yönetim şekline sahiptir. Yönetimin başında mütevellî bulunmaktadır. Bununla birlikte, nazır, katip ve cabi de mütevellîye yönetim,

⁶⁰ VGMA, No. 586, Sayfa No. 57, Sıra No. 45.

⁶¹ Salih Pay, *Bursa İvaz Paşa Külliyesi* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Doktora Tezi, 1995), 92.

denetim, hesap tutma, gelir gideri kayıt altına alma gibi konularda yardımcı olduğu belgelerden anlaşılmaktadır.

2.1. Mütevellî

Mütevellî, mahkemede vakfı temsil etmek, vakfın sürekliliğini sağlamak, gelir giderleri kontrol edip vakfiyedeki şartlar doğrultusunda harcamak gibi görevleri yerine getirmektedir. Vakfiyeler incelendiğinde ilk mütevellînin genellikle vâkıfın kendisi olduğu, kendisinden sonra ise bu görevin toplum tarafından saygınlığı kabul edilen, dindar, dürüst vb. sıfatlara sahip vâkıfın neslinden birine şart koşulduğu görülmektedir.⁶² Bazı vakfiyelerde mütevellîlik görevini üstlenecek kişinin vâkıfın erkek evladı olması istenmişse de bazı vakfiyelerde erkek ve kız evlat birlikte hatta sadece kız evlat ve onun neslinin bu görevi üstlenmesi hüküm altına alınmıştır. Vâkıfın mütevellînin kim olacağını belirtmediği durumlarda mütevellînin kadı tarafından atandığı da tespit edilmiştir. Vâkıfın şartları doğrultusunda atanana “meşrut mütevellî”, kadı tarafından atanana “mansub mütevellî” denmektedir. Tanzimat öncesi dönemde bu atamaları kadılar yapabilmekte iken Tanzimat’tan sonra padişahların beratlarıyla yapılmaya başlanmıştır.⁶³ Vakfiyelerde açık olarak belirtilmemişse de imam camiden, müderris medreseden, şeyh zaviyeden kısmen sorumlu sayılmıştır.⁶⁴

Mehmed Paşa, vakfın mütevellîsinde bulunması gereken özellikler ile mütevellînin görevlerini vakfiyede belirtmiştir. Buna göre: Bu görevi üstlenen kişiler Allah’tan hakkıyla korkacak, gayrimeşru bir iş üzerinde olduğunu fark ederse hemen onu terk edecektir. Vakfın, mevkufatını en faydalı ve en mükemmel şekilde işletecek bütün gelirlerini toplayacaktır. Elde edilen ge-

⁶² Salih Pay, “Klasik Dönem Osmanlı Külliyyelerinde Personel Sistemi”, *Türkler* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 10/492.

⁶³ Nazif Öztürk, “Mütevellî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/217.

⁶⁴ Salih Pay, *Bursa İvaz Paşa Külliyesi*, 92.

liri kayıt altına alacak, adaletten ayrılmayıp, zulüm ve israftan kaçınacaktır. Kiracılarla yapacağı sözleşmeleri hiçbir müsamaha göstermeden, şahitler huzurunda kayda geçecektir. Hiçbir töhmet altında kalmamak için yaptığı bütün sözleşmelerden ve her senenin gelir ve giderlerinden müderris, şeyh, imam ve diğer mürtezıkayı haberdar edecektir. Yine vakıfla ilgili hiçbir iş gizli kalmayacak, her ne olursa olsun başta müderris, şeyh, imam olmak üzere diğer çalışanlar bilgilendirilecektir. Mütevellî, bunun karşılığı olarak, Allah'ın rızık olarak ihsan ettiği, vakfın gelirlerinden beşte birini her şart altında alacaktır.⁶⁵

2.1.1. Mütevellide Aranılan Şartlar

Vâkıf, mütevellîlerin kimler olacağını ve hangi şartlara sahip olmaları gerektiğini vakfiyesinde belirtmiştir. Buna göre , Mehmed Paşa kaydihayat şartı ile ilk mütevellî olarak bu görevi üstlenmiştir. Vefatından sonra oğluna, sonra aynı şartlarla oğullarının oğullarına, (batnen bade batnin, karnen bade karnin üreyecek) bu görev verilecektir. Erkek soyundan devam eden nesli kesilirse mütevellîlik görevine, vâkıfın en yakın akrabasının en dindarı tayin edilecektir. Bunların da nesli kesilirse yahut yukarıda değinilen durumlardan dolayı tevliyyete uygun kimse bulunmaz ise vâkıfın azatlı Müslüman kölelerinin erkek ve en dindar evladına, onların nesli kesilirse babası Hızır Paşa'nın azatlı Müslüman kölelerin erkek ve en dindar evladına, bunların da nesli kesilirse Amasya şehrinde hükümet ve imaret işlerini yürütmede yetenekli adil bir kimseye bu görev tevdi edilecektir.

Mehmed Paşa'nın erkek evlattan devam eden neslinin XVII. yüzyılın ortalarında kesildiği 4 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicili'ndeki bir belgeden anlaşılmaktadır. Belgeye göre Mehmed Paşa'nın erkek evlattan son torunu ve vakfın mütevellîsi Hızır Bey çocuksuz olarak vefat etmiştir. Bunun üzerine Mehmed Paşa'nın azatlı kölelerinden Mehmed Çelebi ibni Hacı Ali, Meh-

⁶⁵ VGMA, No. 586, Sayfa No. 57, Sıra No. 45.

med Paşa'nın neslinin kesildiğini vakfiyede belirtildiği üzere mütevellilik görevinin, paşanın kölelerinin çocuklarına yani kendisine geçtiğini ifade ederek, bu görevde hak iddia eden Ayşe Hatun ve oğulları Abdullah, Mehmed ve Ahmed'den şikayetçi olmuştur. Bunun üzerine Ayşe Hatun ve oğulları, Hızır Bey vefat ettikten sonra mütevellilik görevinin en yakın akraba olarak kız çocuklarına yani Ayşe Hatun'a geçtiğini söylemiş, Mehmed Çelebi'nin kendileriyle hiçbir şekilde akraba olmadığını ifade ederek davanın reddedilmesini istemişlerdir. Bunun üzerine Mehmed Çelebi, Ayşe Hatun'dan Mehmed Paşa'nın torunu olduğunu ispatlamasını talep etmiş, O da Amasya şehrinin eşrafından Ahmed Paşa, İbrahim Efendi bin Hayreddin Efendi, Müderis İsmail Efendi bin Resul, Seyyid Mehmed Efendi bin Seyyid Mansur, Mehmed Bey bin Hasan Bey, Yunus Halife bin İdris'i şahid olarak mahkemeye getirmiştir. Şahitler, kadı huzurunda Ayşe Hatun'un Hüseyin Bey'in kızı olduğuna, Hüseyin Bey'in Ali Bey'in oğlu olduğuna, Ali Bey'in Mahmud Bey'in oğlu olduğuna, Mahmud Bey'in Mehmed Paşa'nın oğlu olduğuna, onun da Hızır Paşa'nın oğlu olduğuna şahitlik etmiş ve böylece mütevellilik görevi Ayşe Hatun'un çocuklarına kalmıştır.⁶⁶

Vâkıf, her ne kadar mütevellilik görevini, kendi evladına şart koşmuşsa da evladının müsrif, lüks ve şatafata düşkün veya liyakat sahibi olmaması gibi durumlarda, kan bağı olmayan birinin müteveli olarak tayin edilebilmesine olanak tanıyan bir şartı vakfiyeye eklemiştir.⁶⁷

1035/1626 tarihli bir belgede Hızır Paşa ve Mehmed Paşa Vakıflarının mütevellisi, Ali isimli bir kişi teftiş edilmiş, zimmetinde vakfa ait üç yüz bin akçe tespit edilmiştir. Bu para kendisinden talep edilmiş Ali de bu para karşılığında Amasya'da bulunan bağını vermiştir. Yine de mütevellilik görevinden azl edilmekten

⁶⁶ Hacer Bahadır, *5 No'lu Amasya Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi* (Amasya: Amasya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 184-185.

⁶⁷ VGMA, No. 586, Sayfa No. 57, Sıra No. 45.

kurtaramamış yerine vâkıfın evladı dışından ve ulufeciyan zümresinden Mehmed Şerif, yeni mütevellî atanıncaya kadar vekâleten görevlendirilmiştir.⁶⁸

Zaten vakıflarla ilgili genel uygulama da bu şekildedir. Mütevellînin vakıfla ilgilenmeyip vakfı zarara uğrattığı, vakfın mallarını ya da gelirini zimmetine geçirdiği tespit edilirse mahkemece tevliyet görevi üstünden alınır yerine yeni bir mütevellî atanırdı.⁶⁹

Aslah olmak mütevellî olmanın ikinci şartıdır. Mehmed Paşa, şayet bir nesilde birden fazla erkek torun doğarsa bu sefer bunlar arasında vakfın idaresini gerçekleştirecek yetenekte ve en din-dar (el-aslah fe'l-aslah) olanın, mütevellî olarak atanmasını şart koşturmuştur.⁷⁰ Vâkıf, mütevellîlik görevini tek kişi üstlenmesini istemiş olmalı ki aynı kuşakta birden fazla çocuk doğduğunda mütevellîlik görevini kimin hangi şartlarla üstleneceğini açıklamaya ihtiyacı hissetmiştir. Ancak, daha sonraki uygulamalara bakıldığında aynı kuşakta doğan birden fazla torunun, aynı anda mütevellî olarak atandığı tespit edilmiştir. Ayrıca belgeler incelendiğinde “aslah” şartına birde “erşed” yani rüşd çağına girmiş olma şartının eklendiği belirlenmiştir.

Mesela, Ali Veledeş, Mehmed Paşa Vakfı'nın tevliyet görevini tek başına üstlenmişken Mehmed bin Hüseyin, elindeki vakfiye ve diğer belgelerle mahkemeye başvurmuş kendisinin de aynı soydan geldiğini belirterek tevliyet görevinin kendisine verilmesini talep etmiştir. Bunun üzerine mahkeme yaptığı incelemede bunların “...aynı derecede ve birbirlerine eşit oldukları” yine Mehmed bin Hüseyin'in “...emanet ile ma'ruf ve diyânet ile evveli olduğu...” Müslümanların şahadetleri ile tespit etmiş, mütevellîlik görevinin Ali Veledeş ve Mehmed bin Hüseyin arasında eşit biçim-

⁶⁸ Fikret Yılmaz, *Amasya'nın Bir Numaralı Şer'iyye Sicili*, 166.

⁶⁹ Ahmet Akgündüz, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi* (Ankara: Osmanlı Araştırmalar Vakfı, 1996), 337-338.

⁷⁰ VGMA, No. 586, Sayfa No. 57, Sıra No. 45.

de bölünmesine dair talebi İstanbul'a göndermiştir. İstanbul'dan gelen cevapta bu durumun uygun bulunduğu bildirilmiştir.⁷¹

12 Cemazielahir 1160/21 Haziran 1747 tarihli bir belgede ise Mehmed Paşa Vakfı yarım hisse mütevelliliğe sahip kişinin vefatından sonra yerine Mehmed adlı şahsın “erşed” ve “aslah” şartlarını taşıdığından atandığı belirtilmiştir.⁷²

Bazı belgelerde ise vakfiyede bulunan “aslah” ve “vakfın işlerini en iyi yürütecek kişi” ilkesine atıf yapılmış, sadece evlad-ı vakıftan olmanın müteveli olmak için yeterli olmadığı ifade edilmiştir. 20 Rebiulahir 1132/1 Mart 1720 tarihli bir belgede Hüseyin adlı şahsın mütevellilik görevini yürütürken Mehmed adlı başka bir şahıs, Amasya Müftüsü'nden vakfın evladı olduğuna dair emri şerif almış bunu da mahkemeye sunarak, vakfın mütevellik görevinin yarı hissesinin, kendisine verilmesini talep etmiştir. Kadı yaptığı incelemede Mehmed'in “...mecd ve sâ'i şerâit-i vakfa murâ'i...” olduğunu belirtmiş, talepte bulunan diğer kişinin ise şehirde yalancılığı ile bilindiğini belirterek bu talebini reddetmiştir.⁷³ Başka belgede ise mütevellik görevini üstlenen bir kişinin kuşak olarak diğer müteveli adayından sonra olmasına rağmen “...hüsn-i hâline binâen...” görevde kalması için İstanbul'a yazı yazmıştır.⁷⁴

Her ne kadar vakfiyede aynı kuşakta birden fazla çocuk olması durumunda, müteveli olarak aralarındaki aslah olanın atanması istenmişse de, mütevellilik kazancının yüksek olması dolayısıyla, vâkıfın evladı arasında bu görev talep görmüş ve zamanla birden fazla müteveli ataması yapılmıştır. Atanan bu mütevellilerin kendi aralarında bir iş bölümü yaptıklarına dair herhangi bir belgeye rastlanmamıştır.

⁷¹ Şener Çakmak, 39 Numaralı Amasya Ser'iyye Sicili H.1149-1151 (M.1736-1739) (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1996), 262.

⁷² COA, C.EV., No. 193, Gömlek No. 9618.

⁷³ Osmanlı Arşivi (COA), *İbnülemin Ensab*, [İE.ENB], No. 7, Gömlek No. 743.

⁷⁴ Osmanlı Arşivi (COA), *İbnülemin Vakıf*, [İE.EV.], No. 52, Gömlek No. 5749.

2.1.2. Mütevellilerin Görevleri

Vakfiyede mütevellinin ücreti ödendikten sonra, gerçekleştirilecek ilk işin külliye'nin su yollarının ve gelir getiren dükkan, han, hamam gibi yapılarının bakım ve onarımını yapmak olarak belirtilmiştir. Mehmed Paşa, bakım ve onarım yapıldıktan sonra mürtezikaya maaşlarının ödenmesini istemiştir. Şayet elde edilen gelir, mürtezika maaşlarını ödemeye yetmez ise bu durumda maaşların herkes için aynı oranda kesilmesi yetkisi de mütevellye verilmiştir.⁷⁵

Vâkıf, kendisinden sonraki mütevellilerin, çalışanlara haksızlık yapmaması ve şeffaf bir yönetimin ortaya konması için gelirlerin düzenli kayıt altına alınmasını, muhasebe hesaplarının da bütün mürtezikanın huzurunda yapılmasını şart koştuğunu daha önce ifade etmiştik.⁷⁶ Ancak uygulamada bu durumumun pek de böyle olmadığı belgelerden anlaşılmaktadır. Mütevelliler, zaman zaman mürtezikaya, para ödememeleri, eksik ödemeleri ya da vakfın mallarını zimmetlerine geçirmelerinden dolayı şikayet edilmişlerdir. Bu gibi usulsüzlüklerle yetinmeyen mütevelliler kendi gelirlerini daha da artırmak için ilk görevleri olan vakfın bakım ve onarım işlerini de aksattıkları tespit edilmiştir.

20 Muharrem 1053/10 Nisan 1643 tarihli bir belgede, yapılan şikayet üzerine Mehmed Paşa Külliyesi denetlenmiş camisinin ayakta olmasına rağmen hasırlarının eski olduğu tespit edilmiştir. İmarette yapılan incelemede ise ne kazan, ne tas, ne de herhangi bir zahire bulunamamıştır. Bunun üzerine müteveli Hızır Bey, mahkemeye çağırılmış kendisine imarette yemek pişirilip talebeye ve fukaraya dağıtılıp dağıtılmadığı sorulmuştur. Müteveli Hızır Bey, cevabında yedi senedir yemek pişirilip öğrencilere ve fukaraya dağıtılıyor cevabını vermiş, denetçiler, gördükleri manzara karşısında bunun doğru olmadığını ima etmiş olmalıdırlar ki bu sefer Hızır Bey, vakfın gelirlerini Hızır Paşa

⁷⁵ VGMA, No. 586, Sayfa No. 57, Sıra No. 45.

⁷⁶ VGMA, No. 586, Sayfa No. 57, Sıra No. 45.

Medresesi müderrisi olan Habilzade'nin topladığını, toplanan gelirlerin nereye harcandığını bilmediğini ifade ederek bu soruların Habilzade Mehmed Efendi'ye sorulmasını istemiştir. Olayın devamında Habilzade Mehmed Efendi'nin sorgulanıp sorgulanmadığı, sorgulanmışsa ne cevap verdiği ile ilgili bir bilgiye ulaşılamamıştır.⁷⁷ Ancak, Hızır Bey ve Mehmed Efendi ile ilgili benzer bir şikayet 28 Rabiülevvel 1053/16 Haziran 1643 tarihinde Mehmed Paşa medresesinde müderrislik yapmış olan Mürsel Efendi tarafından yapılmıştır. Mürsel Efendi, Mehmed Paşa Medresesi'nde önceden müderris olarak görev yaptığını, vakfın köylerinden müderrislik için ayrılmış olan gelirin Hızır Bey ve Mehmed Efendi tarafından satıldığını ve müderrislik ücretinin tarafına ödenmediğini söyleyerek mütevellilerden şikayetçi olmuştur. İfadeye çağrılan mütevelliler, mahsulün yirmi dört bin altı yüz kırk akçeye, cabiler Ahmed ve Hüseyin tarafından satıldığını, elde edilen gelirin külliye'nin bakım onarım ve yönetim masraflarını karşılamamasına rağmen Mürsel Efendi ile diğer müderris Ahmed Efendi'ye üç bin altı yüz kırk akçe ödeme yaptıklarını beyan etmişlerdir. Mürsel Efendi aldıkları parayı kabul etmiş ancak vakfın kasasında dağıtılacak para bulunduğunu bu paradan hak ettikleri ücretin ödenmesini tekrardan istemiştir. Bunun üzerine vakfın katibi Ahmed Çelebi ile muhasebe defteri kontrol edilmiş vakfın kasasında herhangi bir paranın olmadığı tespit edilmiştir.⁷⁸

22 Şubat 1322⁷⁹/7 Mart 1907 tarihinde İstanbul'a gönderilen dilekçede ise medrese talebelerinden Ahmed Hulusi Efendi ile Hafız Ali Rıza Efendi, mütevelliden şikayetçi olmuşlardır. Dilekçede Mehmed Paşa Medresesi öğrencilerine vakfiyede tahsis edilen günlük paranın, on beş senedir ödenmediği, kendi hak-

⁷⁷ Canan Yıldırım, *4 Numaralı Amasya Şer'îye Sicili'nin Transkripsiyonu Ve Değerlendirmesi* (Amasya: Amasya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 182.

⁷⁸ Canan Yıldırım, *4 Numaralı Amasya Şer'îye Sicili'nin Transkripsiyonu Ve Değerlendirmesi*, 228-229.

⁷⁹ Bazı belgelerde yalnız Rumi Takvim kullanılmıştır.

ları olan bu paranın vakfın evladı arasında paylaştırıldığı, ek-mek istihkaklarının yarı yarıya azaltıldığı ve fakirlere yemek dağıtılmadığı belirtilmiştir. Dilekçenin devamında ise öğrenciler alamadıkları paraların verilmesini ve bundan sonraki dönemlerdeki ücretlerinin de düzenli bir şekilde ödenmesini istemişlerdir. Mütevellilerin, bu şikayete verdikleri cevabi yazıda, öğrencilere paralarını ödediklerini ifade ettikleri, 22 Mart 1323/4 Nisan 1907 tarihli başka bir belgeden anlaşılmaktadır. Şikayette bulunan öğrenciler Ahmed Hulusi ve Molla Mustafa bunun üzerine ikinci bir dilekçe yazmış, mütevellilerin ödedik dediği paraların ödenmediğini tekrar İstanbul'a bildirmişlerdir. Sonucun ne olduğu konusunda başka bir belgeye rastlanılmamıştır.⁸⁰

Davalara konu olan diğer bir husus ise şartların değişmesi, vakfiyenin yazıldığı dönemdeki paranın tedavülden kalkması, akçenin sürekli olarak değer kaybetmesi gibi nedenleri fırsat bilen mütevellilerin, mürtezikaya kendi belirledikleri miktarda maaş vermek istemesidir.

29 Recep 1335/21 Mayıs 1917 tarihli bir belgede Mehmed Paşa Külliyesi'nde ferraş, bevfab, çerağdar, kayyım ve müezzinlik görevlerini ifa eden Abdülkadir Efendi ibni Mehmed bu hizmetlerinin karşılığı olarak, yıllık iki bin dört yüz kuruş ücret aldığını bütün bu işleri bu kadar paraya kimsenin yapamayacağını aynı zamanda geçimini sağlayamadığını belirtmiş, bununla birlikte vakfın gelirinin yeterli olduğunu, ancak hakkının verilmediğini ifade ederek mütevelliyi dava etmiştir. Mahkeme bilir kişi atayarak vakfın muhasebe kayıtlarını inceletmiş, vakfın kasasında yeterli para olduğu tespit edilince Abdülkadir Efendi'nin maaşına bin sekiz yüz kuruş zam yaparak, yıllık dört bin iki yüz kuruşa çıkartmıştır.⁸¹ 17 Cemazielahir 1337/20 Mart 1919 tarihli başka bir belgede ise Mehmed Paşa Külliyesi Camii imamı Hafız Sururi Efendi, Amasya Mahkemesi'nde müteveli Hamdi Bey'den

⁸⁰ VGMA, No. 2552, Sayfa No. 216.

⁸¹ VGMA, No. 313, Sayfa No. 73.

şikayetçi olmuştur. İfadesinde aylık iki yüz kuruş aldığını, ancak bu parayla geçimini sağlayamadığını belirtmiş, vakfın gelirinin yeterli olduğunu iddia ederek, maaşının üç yüz elli kuruşa çıkarılmasını talep etmiştir. Bunun üzerine mütevellî, vakfın kasasında yeterli paranın olduğunu kabul etmiş ve maaşı üç yüz yirmi beş kuruşa çıkarılmasını önermiştir. Sururi Efendi de maaşı ile ilgili bu öneriyi kabul etmiştir.⁸²

Son olarak da mütevellînin, görevleri arasında, vakıfta görev alan çalışanların takibini yapmak, görevini ihmal eden ya da tam olarak yerine getirmeyenleri tespit etmek ve bu görevlileri azl edip, yerlerine yeni görevlileri atamak olduğu söylenebilir.

Küllîyenin şeyhi İbrahim Halife göreviyle ilgilenmeyip faysız işlerle uğraştığından azl edilip yerine vakfiyede belirtilen şartlara sahip Ahmed Halife'nin atanması için mütevellînin yazdığı yazıya olumlu cevap gelmiş ve Ahmed Halife küllîyenin şeyhliğine atanmıştır.⁸³

2.2. Diğer Yöneticiler

Nazır, mütevellînin gerçekleştirdiği iş ve işlemleri denetleyen vakıf görevlisidir. Bu görevi yerine getirirken mütevellînin aldığı kararlara müdahale edemez, sadece yapılan iş ve işlemlerin vakfiyedeki şartlarla örtüşüp örtüşmediğini denetler, vakfiyeye aykırı bir durum söz konusu ise bunu yetkili makamlara bildirirdi. Vakıf oluştururken nazır atamak zorunlu da değildi. Ancak, bazı vâkıflar, kendinden sonra mütevellînin sıkı bir şekilde denetlenmesini sağlamak, bazıları ise vakfı kadının denetiminden kaçırarak için kendi otoriteleri altında görev yapan birini nazır olarak tayin ediyorlardı. Çünkü nazırlar, denetleme görevini üstlendikleri vakıflar üzerinde, kadının sahip olduğu yetkiye sahip olmuş oluyorlardı.⁸⁴

⁸² VGMA, No. 313, Sayfa No. 30.

⁸³ VGMA, No. 241, Sayfa No. 161; VGMA, No. 241, Sayfa No. 163.

⁸⁴ Bahaeddin Yediyıldız, *XVIII. yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi: Bir Sosyal Tarih İncelemesi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu), 187.

Evkaf nezareti kurulmadan önce külliye'nin nazırlık görevi Mehmed Paşa'nın Müslüman azatlı köleleri ve onların çocukları tarafından yerine getirilmekteydi.⁸⁵ Vakfiyeye göre nazır, vakfedilmiş olan gayrimenkullerin işletilmesi hakkında görüş sunacak ve mütevellî de gerçekleştireceği işlemleri nazırın razı olacağı şekilde yapacaktı. Nazır bu görevi karşılığı beş dirhem alacaktı.

Yukarıda ki bilgiye istinaden Mehmed Paşa azatlı kölelerini nazırlık görevine atayıp vakfı kadının denetimi dışında tutmak mı istedi? diye bir soru akla gelebilir. Ancak vakfiyede, yapılacak bütün iş ve işlemlerin hiçbir şaibeye yer bırakmayacak şekilde mürtezikanın huzurunda yapılması şartı Mehmed Paşa'nın böyle bir niyeti olmadığını açıkça göstermektedir.

Katip, olabilmek için yazma ve hesap işlerinden anlayan biri olmak gerekliydi. Katip, vakfedilen emlakın, gelir ve giderleri ile ilgili günlük defter tutacak, mürtezikanın yevmiyesini ve diğer gelir ve giderleri anlaşılır bir şekilde ve belli bir düzen içerisinde bu deftere kaydedecek, her senenin defterini mühürleyerek bir kese içerisinde saklayacak, bunun karşılığı olarak, günlük altı dirhem ve iki müd buğday alacaktı.⁸⁶

Cabi, vakfın gelirini toplayan tahsildarlara verilen isimdir. Vakfın yönetici kadrosu içerisinde yer almaktadır. Mehmed Paşa Külliyesi'nde cabilikle ilgili bir görev ihdas edilmemiştir. Ancak, belgelerden anlaşıldığına göre zamanla bu göreve ihtiyaç duyulmuş ve bu kadro oluşturulmuştur.

2.3. Personel Tayini ve Görevden Ayrılması

Külliye'de bir göreve atanacak personelin hangi şartlar doğrultusunda atanacağı vakfiyede belirtilmiştir. Mesela, Cüzhan olabilmek için hafız olmak, kayyım olabilmek için güvenilir olmak, habbaz olabilmek için iyi ekmek yapabilmek, tabbah olabilmek için çeşitli yemekleri pişirebilmek gibi şartlar gerekme-

⁸⁵ VGMA, No. 586, Sayfa No. 57, Sıra No. 45.

⁸⁶ VGMA, No. 586, Sayfa No. 57, Sıra No. 45.

teydi. Vâkîf, devirhanlık gibi bazı görevler için herhangi bir şart koymazken mütevellilik ve nazırlık gibi görevler için aynı anda birkaç kriterin sağlanmasını istemiştir.⁸⁷

Herhangi bir göreve atanabilmek için öncelikli olarak görev yapan kişinin görev yaptığı kadroyu ölüm, azl, istifa vb. nedenlerle boşaltması gerekmektedir. Kadro boşaldığı zaman atamalar ise şu şekilde gerçekleşmekteydi:

İrsen Atama : Herhangi bir mürtezika vefat ettiğinde görevi, şartları tutan çocukları arasında paylaşılmaktaydı. Mehmed Paşa Medresesi müderrisi Seyyid Abdürrahim vefat edince yerine oğlu Hafız Seyyid Mustafa atanmıştır.⁸⁸ Vakfın devirhanı Hafız Ali vefat edince yerine oğlu Hafız Mustafa atanmıştır.⁸⁹

Vekaleten Atama: Bir mürtezika vefat ettiğine mutasarrıf olduğu hissesi, çocuklarının küçük ya da şehir dışında olması gibi nedenlerden dolayı görevin aksamaması için asaleten atanacak olan kişi şehre dönene ya da rüşt çağına erene kadar bir vekil tarafından yerine getirilmekteydi. Mehmed Paşa Medresesi müderrisi Hafız Mehmed Efendi'nin vefatıyla müderrislik, oğlu Ahmed Said Efendi'ye geçmiştir. Ancak kendisi Hicaz'da bulunduğu için görevi vekaleten Diyarbakırlı İsmail Efendi yerine getirmiş, oğul Ahmed Said Amasya'ya döndükten sonra İsmail Efendi'den görevi devr almıştır.⁹⁰ 6 Safer 1315/7 Temmuz 1897 tarihli başka bir belgede ise Mehmed Sururi Efendi, rüşt çağına ermediği için uhdesinde bulunan imamlık görevi, Ahmed Efendi tarafından ifa edilmiştir.⁹¹

Kadı Tarafından Atama: Kadılar ve naipeler, mütevellilerin görevlerini yerine getirmemesi ve vakıfta işlerin aksamaması gibi nedenlerden dolayı resen, ihtiyaç duyulan personellerin atamasını yapmışlardır. 29 Zilhicce 1250/28 Nisan 1835 tarihli bir belgeye

⁸⁷ Bkz. Müderris, Hatip şartları.

⁸⁸ Osmanlı Arşivi (COA), *Cevdet Maarif*, [C.MF.], No. 18, Gömlek No. 857.

⁸⁹ COA, C.EV., No. 381, Gömlek No. 19305.

⁹⁰ Yaşar, *Amasya Tarihi*, 1/250.

⁹¹ Osmanlı Arşivi (COA), *Evkaf Mektubi Kalemi*, [EV.MKT.], No. 2483, Gömlek No. 84.

göre Mehmed Paşa Külliyesi'nde boş bulunan imamlık görevine Amasya kadısı tarafından Seyyid Ebubekir Halife atanmıştır.⁹²

Vakıflardaki mürtezika -vekaleten atananlar hariç- atandıkları göreve, kaydıhayat şartı ile atanmaktaydı. Ancak, yaşlılık, başka bir göreve tayin ya da görevi savsaklamak gibi nedenlerden dolayı görevden çekiliyorlar ya da el çektirilebiliyorlardı.⁹³ Bazı vakfiyelerde görevden çekilme sayılacak haller belirtilmişse de Mehmed Paşa Vakfiyesi'nde böyle bir detaya yer verilmemiştir. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nden tespit ettiğimiz belgelerden yola çıkarak personelin görevden ayrılmasının şu yollarından biriyle gerçekleştiğini söyleyebiliriz.

Feragat: Bugünkü anlamda istifa yoluyla görevden ayrılma da denilebilir. İncelediğimiz belgelerde mürtezikanın istifa nedenleriyle ilgili herhangi bir açıklama bulunmamaktadır. Bununla beraber yaşlılık, daha üst düzey göreve atanma, şehir değiştirme gibi nedenlerden dolayı kişilerin görevlerinden istifa ettiği söylenebilir.⁹⁴ Mustafa Efendi'nin devirhanlık görevinden feragat etmesinden dolayı bu göreve el-hac Mustafa Halife tayin edilmiştir.⁹⁵ Yine Abdurrahim Halife hatiplik görevinden feragat etmiş yerine Mehmed Halife atanmıştır.⁹⁶

Başkasının Lehine Görevden Ayrılma: Çeşitli nedenlerden dolayı, bir mürtezikanın, üstlendiği görevi kendi isteği ile vakfiyedeki görev şartlarını taşıyan ve kendisinin belirlediği başka birine devretmesidir. Görevin bütün hissesi devredilebildiği gibi belli bir hissesi de devredilebilmekteydi. Bu bilgiden yola çıkarak görevi devredecek olan kişilerin bu işlem esnasında -her ne kadar belgelere yansımaya da- belli miktar ücret aldığı da söylenebilir. Görev devredilen kişi devreden kişinin yakını olabildiği gibi, ak-

⁹² Osmanlı Arşivi (COA), *Hatt-i Hümayun*, [HAT], No. 1591, Gömlek No. 3.

⁹³ Salih Pay, *Bursa İvaz Paşa Külliyesi*, 144.

⁹⁴ Salih Pay, *Bursa İvaz Paşa Külliyesi*, 146.

⁹⁵ Osmanlı Arşivi (COA), *Ali Emiri Mahmud I*, [AE.SMHD.I], No. 137, Gömlek No. 10149.

⁹⁶ COA, HAT, No. 1508, Gömlek No. 44.

rabalık bağı olmayan kişiler de olabilmekteydi. Devirhan Hafız Mustafa, el-hac Mustafa lehine görevinin yarısı hissesinden çekilmiş ve iki müd buğday karşılığı yapmış olduğu görevin yarısı hissesini devretmiştir.⁹⁷ Şeyh el-hac Mehmed Emin Halife ise kitabet ve şeyhlik görevini oğlu Şeyh Hüseyin Halifeye bırakmak için bu görevlerinden çekilmiştir.⁹⁸

Ref: Mürtezikanın vakfiyedeki şartlar doğrultusunda görevini yerine getirmemesi ya da gerekli şartları taşımadığının anlaşılması üzerine görevden el çektirilmesi ya da azl edilmesidir. Mehmed Paşa Külliyesi imamı Mustafa Halife görevini layıkı ile yerine getirmediğinden azledilmiş yerine Hafız Mehmed atanmıştır.⁹⁹ Bir diğer belgede ise Mustafa adındaki hatip, belgedeki ifadesiyle "...ismi mevcud cismi na mevcud olub..." hatiplik görevini yerine getirmediğinden görevden el çektirilmiş yerine Hafız Hasan Halife tayin edilmiştir.¹⁰⁰

3. Vakfın Ekonomik Yapısı

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde Mehmed Paşa Külliyesi'nin gelir ve giderlerinin kaydedildiği bütün kayıtlar mevcut değildir. Bununla beraber kuruluş aşamasında hangi akarların vakfa gelir getirmek üzere bağlandığı, vakfiyede açık bir şekilde belirtilmiştir. Bu bölümde vakfiyedeki akarlar ve harcama kalemleri ile daha sonra tutulmuş birkaç muhasebe kaydını karşılaştırarak vakfın akarlarının devamlılığının sağlanıp sağlanmadığı, aynı zamanda vakfiyedeki şartların yerine getirilip getirilmediği incelenecektir.

⁹⁷ COA, AE.SSLM.III, No. 285, Gömlek No. 16630.

⁹⁸ Osmanlı Arşivi (COA), *Evkaf Zimmet Halifeliği*, [EV.ZMT], No. 207, Gömlek No.46.

⁹⁹ Osmanlı Arşivi (COA), *Ali Emiri Mustafa III*, [AE.SMST.III], No. 230, Gömlek No, 18227.

¹⁰⁰ VGMA, No. 241, Sayfa No. 192.

3.1. Vakfiyeye Göre Vakfın Akarları

1- Sonisa nahiyesinde bulunan ve Mehmed Paşaya, Sultan II. Bayezid tarafından malikane ve divaniye olarak temlik edilen Mülk Köyü ve bu köyden elde edilecek mahsulün beşte biri,

2- Bu köyde (Mülk köyü) oturan ve köy işlerine bakan Yusuf b. Abdullah, Mustafa b. Abdullah ve Hamza b. Abdullah adındaki köleler, eşleri ve çocukları

3- Bu kölelerin yapmış oldukları ekim biçimden sonra elde edecekleri mahsulatın beşte biri,

4- Aynı nahiyyede Küçükhaçpazarı köyü

5- Niksar nahiyesinde Yavdaş ve Musalı çiftliği ile Haylak mezralarını da kapsayan Efde köyü,

6- Niksar nahiyesinde içinde pirinç, buğday vs. hububata mahsus dink bulunan Doğanşah hamamı ile küçük adıyla bilinen hamam,

7- Kavak'ta Narlu köyü ve Samsun'da Frenk Şehri olarak bilinen yerleşim alanlarında bulunan ev yerleri;

8- Samsun'da bulunan İshak hanı ve bir hamam;

9- Samsun Körtek köyünde bulunan akdeğirmen adıyla bilinen değirmen ve dinkhane; Mekde köyü su yolu üzerinde bulunan bir değirmen;

10- Samsun Anut köyünde yedi kıta tarla ve bir bağ;

11- Çivril, Ahullu, Akalan, Kiriş köyleri ve bu köylere ait Koymad, Üçpınar, Şişalvirani, Hacı Emirli Çatağı, Taylu, Bilicealan, Akalan Belalanı ve Bayıralan mezraları;

12- Bugünkü Ordu şehri sınırları içerisinde yer alan Erikci, Büyükerik, Arpaalanı, Esedlü, Türkköyü, Yaşören Musalı, Bayseküsü, Sığıralan, Eksera, Arıkmusa, Yavşan, Kübdan, Kotani, Vona köyleri ile Cacuy, Mahmudalanı, Sarayderesi, Çakırçiftliği, Fastori, Mesudalanı, Güldüşer, Tavra, Sunumi, Kaçı mezraları;

13- İskefsir'de Kotani, Biçencik, Güngerid, Keçiköy, Çakraz-ı küçük Köyleri;

14- Tokat Kafirni nahiyesinde Zoğri, Ekseri, Gölgeci, Kürek, Gökköy, Filinse, Ömerlü, Hanzere köyleri;

15- Tokat Sünbül Hankahı yakınındaki Karaduman hamamı ve babasına ait Kabbancı hanının yakınında birbirine bitişik otuz üç dükkan;

16- Tokad Kazaabad nahiyesi Zear köyünde bir çatı altında bulunan üç değirmen;

17- Amasya Geldigelen (Güldiken) nahiyesinde Yeniköy, Göl-yan, Eymürlü, Yorgaköyleri;

18- Amasya Ataköy ve yine aynı köyde bulunan iki değirmen;

19- Amasya Arguma nahiyesi Nuştekin, Keçibey , Mikrus köyleri; Zünnünönü nahiyesinde Lefke, Kayadibi, Bük köyleri;

20- Çorumlu kazasında Sağmalcı, Sarıhasan, Hisarcık köyleri ile Şerefağılı, Salıkviran mezarları;

21- Mecidözü nahiyesinde Geyikli ve börekçi köyleri ile, Tülü-ce, Eymir, Korucabayram mezarları;

22- Amasya Ladik nahiyesi Sofu, Boğazlıulu köyleri;

23- Bafra nahiyesi Geyikkoşan, Gerçeme, Menkezler, İmanlu, Çorak, Erçek, Kolay, Furundar köyleri;

24- Tosya nahiyesinde bedesten vakfetmiştir.¹⁰¹

Mehmed Paşa, vakfına akar olarak bağladığı köy ve mezarlar-da bulunan hayrat ve kabristanlar hariç olmak üzere, geri kalan tepeleri, dağları, binaları, meyveli meyvesiz ağaçları, dere, ne-hir, su yollarını, gezinti ve yaylak vb. yerleri yazılı olsun olmasın her türlü hak ve hukuku ile vakfetmiştir. Vâkıf, Allah'a ve ahiret gününe inanan hiçbir kimsenin bu vakfı bozmaya, atıl hale getir-meye, başka yere nakletmeye teşebbüs etmemesi gerektiğini de ifade etmiştir.¹⁰²

896/1491 tarihli vakfiyeye göre, Mehmed Paşa Külliyesi ya-rarına, yüzden fazla köy, mezra, çiftlik, han, hamam, değirmen, köle, dükkan vb. unsurların vakfedildiği anlaşılmaktadır. Vak-fiyede köy, mezra, çiftlik isimleri açık bir şekilde yazılmakta,

¹⁰¹ Vakfiyenin kaleme alındığı tarih ile muhasebe kayıtlarının oluşturulduğu tarih arasında yüzyıllar geçtiğinden bazı köy ve mahalle isimlerinin yazılışları farklılaşmıştır.

¹⁰² VGMA, No. 586, Sayfa No. 57, Sıra No. 45.

akarın hisse oranı cinsi belirtilmektedir. Vakfedilen akarlar incelendiğinde bugünkü Amasya başta olmak üzere, Samsun, Bafra, Kavak, Ladik, Tokat, Kazaabad, İskefsir, Arguma, Çorumlu, Tosya, Mecidözü, Sonisa gibi birçok ili kapsayan geniş bir alana yayıldığı görülmektedir.¹⁰³

Vâkıf, Sonisa'da bulunan Mülk köyü'nün Sultan II. Bayezid tarafından kendisine, malikane ve divani olmak üzere bağışlandığını ve Sultan'ın kendisini, bu araziye istediği kişiye bağışlamak ya da vakfetmek üzere muhayyer bıraktığını belirtilmektedir.¹⁰⁴ Diğer köy ve mezraların bazıları, bölgeyi ilk fetheden Selçuklu Beylerinin ve çocuklarının elinde bulunduğu, daha sonra Osmanlı Devleti'nin bölgeyi fethetmesiyle, bu malikane hisselerin Hızır Paşa, Davut Paşa, Mehmed Paşa gibi Osmanlı hizmetinde bulunan, yönetici zümrenin eline geçtiği tahrir defterlerinden anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Mülk köyü dışındaki diğer köy ve mezraların da malikane olarak Mehmed Paşaya verildiğini söyleyebiliriz.¹⁰⁵

Mehmed Paşa Külliyesi'nin gelirleriyle ilgili ilk bilgilere 1520 tarihli tahrir defterinde rastlanmaktadır. Defterdeki bilgiler incelendiğinde, Mehmed Paşa Külliyesi'nin, Kayadibi köyü malikanesi, Mikurus köyü ¼ malikanesi ile birlikte Yosunluk ve Lefki köylerinin yarısı malikanelerinden gelirelde ettiği görülmektedir.¹⁰⁶ Vakıfla ilgili kısmen daha detaylı bilgilerin yer aldığı 1530 tarih ve 387 numaralı Defteri Evkaf-ı Rum'a göre ise vakfın akarları şu şekildedir:

1. Amasya'da bir boyahane.
2. Amasya dışında Celal değirmeni namıyla bilinen iki değirmen; Merzifon'da Ban ve Salurca köylerinde bulunan üç değirmen.
3. Kazaabad nahiyesi Bayındır ve Tavukçu köylerinde bulu-

¹⁰³ VGMA, No. 586, Sayfa No. 57, Sıra No. 45.

¹⁰⁴ VGMA, No. 586, Sayfa No. 57, Sıra No. 45.

¹⁰⁵ Yediyıldız, "X. Türk Tarih Kongresi", IV/1630.

¹⁰⁶ Ahmet Şimşirgil, *1520 Tarihli Tapu-Tahrir Defterine Göre Amasya Sancağı* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1985), 55.

nan üç değirmen.

4. Argoma nahiyesinde bulunan Mikurus ve Nuşdekin köylerinin yarım hisse malikanesi.

5. Geldigelen nahiyesine bağlı Emirlü, Lefki ve Kayadibi köylerinin malikanesi

6. Ladik kazasına bağlı Boğaz köy'ün yarım malikanesi.

Gelir olarak bakıldığında 1520 tahririnde vakfın geliri dokuz bin dört yüz doksan sekiz akçe iken 1576 tarihinde on iki bin beş yüz kırk sekiz akçe olduğu görülmektedir.¹⁰⁷ Vakfiyedeki yüzü aşkın mevkufat düşünüldüğünde vakfın 1520 tarihli tahrir defterinde vakfın dört köyden, 1530 tarihli Rum Vilayeti Vakıflar defterinde ise altı köy, sekiz değirmen ve bir boyahaneden gelir elde ettiği tespit edilmiştir. Kuruluş vakfiyesi ile karşılaştırıldığında vakfın zamanla gelir getiren mülklerini kaybettiği ya da detaylı bir kayıt işleminin yapılmadığı anlaşılmaktadır.

Mehmed Paşa Külliyesi'nin gelir sağladığı akarlar ve giderleri gösteren diğer bir defter 1260/1844 senesinde vakfın mütevelli vekili Mehmed Bey huzurunda görülen muhasebe kaydında bulunmaktadır.¹⁰⁸

Tablo:2 1260/1844 Senesi Vakfın gelirleri

Gelirler	Keyl	Kuruş
Çayır öşrü	-	22,5
Nohud?	1	3
Mercimek	1	6
Karabakla	14,5	56
Şa'ır (Arpa)	119	476
Hınta (Buğday)	238	1190
Toplam		1753,5

¹⁰⁷ Adnan Gürbüz, *Toprak-Vakıf İlişkileri Çerçevesinde XVI. Yüzyılda Amasya Sancağı*, 205.

¹⁰⁸ COA, EV.ZMT, No.203, Gömlek No. 12.

Diğer Gelirler	Kuruş
Samsun köylerinden gelen maktu beldel	310
Samsun köylerinin öşür bedeli	400
Öşür bedeli	80
Bafra köylerinin öşür bedeli	50
Milas ve İskefşir Köyleri maktu bedel	1500
Çorum Sancağı köylerinin öşür bedeli	100
Toplam	2440

Tablodaki veriler incelendiğinde vakfın gelirleri Çorum, Samsun, Bafra, Milas, İskefşir'den elde edilen maktu ve öşür bedelleri ile çayır, buğday, arpa, kara bakla ve mercimek üzerinden kuruş olarak hesaplanmıştır. Toplam gelir 4193,5 kuruştur. Vakfiyede belirtilen hanlar, hamamlar, değirmenler gibi gelir getirici mülklerden elde edilmiş herhangi bir gelirden bahsedilmemektedir.

Tablo 3 1260 Senesi Vakfın Giderleri

Giderler	Kuruş
Vergiler	80
Muhasebe harcı	20
Zahire nakliye ücreti	153,5
Medresenin tamir masrafı	847,5
Caminin aydınlatılması için harcanan	400
Çahganlık	50
Öğrenciye dağıtılan	100
Çeşitli vazifeler	300
Mütevellie ödenen	468,5
Cüzhan Hacı Ali	94
Cüzhan Mehmed ve Eşref ve Raşid	94
Cüzhan Abdüllatif	47

Cüzhan ve gendüm-küb Mehmed Emin	141
Cüzhan ve gendüm-küb Ahmed İzzet	141
Cüzhan ve gendüm-küb; (adı yazılmamış)	141
Kılarıcı ve cüzhan Şerif Mehmed	94
Cüzhan ve gendüm-küb Hâfız Mehmed	94
Cüzhan ve noktacı Mehmed ve Ahmed	282
Kılarıcı ve habbaz es-Seyyid Ahmed ve Abdülkadir	235
Devirhan Hacı Ahmed	94
Devirhan Seyyid Abbas	94
Ser-mahfil es-Seyyid Ahmed	63
Müremmim es-Seyyid Ahmed	94
Müremmim es-Seyyid Hasan	94
Toplam	4221,5

1260/1844 yılı muhasebe kaydına göre Mehmed Paşa Vakfı'ndaki bazı görevlilerin tahıl ölçeği karşılığı bazı görevlilerin ise nakdi olarak aldıkları ücretler deftere ayrıntılı olarak kaydedilmiştir. Tevliyet görevinin bir, cüzhanlık görevinin dokuz, Gendüm-küb görevinin dört, kılarıcılık görevinin iki, devirhanlık görevinin iki, ser-mahfil görevinin bir, müremmimlik görevinin iki, noktacılık görevinin bir, habbazlık görevinin bir, çahganlık görevinin bir kişi tarafından yerine getirildiği görülmektedir. Bazen bir kişinin birden fazla görev üstlenerek gelirini artırdığı, bazen de bir görevin birden fazla kişi tarafından yerine getirildiği tespit edilmiştir. Mesela Hacı Ali, sadece cüzhanlık görevini yapıp bunun karşılığı doksan dört kuruş almış, buna karşın Ahmed İzzet hem cüzhanlık hem de gendüm-küb görevini yapıp yüz kırk bir kuruş kazanç elde etmiştir. Bu görevler

zaman zaman babadan oğula geçtiği için bir görev, birden fazla kişi tarafından yerine getirilmiş, hisse başına düşen gelir, görev yapan kişiler arasında eşit bir şekilde bölünmüştür. Örneğin bir hisselik cüzhanlık görevi Mehmed, Eşref ve Raşid tarafından ifa edilmiştir. Vakfiyede müremmim, noktacı, çahgan, ser-mahfil¹⁰⁹ gibi kadrolar bulunmamasına rağmen muhasebe kayıtlarında yer almıştır. Yine vakfiyede cüzhan görevi beş hisse olarak belirtilmişken muhasebe kaydında dokuz hisseye yükseltilmiştir. Bununla birlikte muhasebe kaydında imam, müezzin, ferraş, müderrise ödenen ücretten bahsedilmemektedir. Son olarak da 1260 yılında vakfın bütçesinin toplam geliri 4193,5 kuruş iken giderleri ise 4221,5 kuruştur. Ancak gider toplamı orijinal nüshaya 4193,5 kuruş olarak kaydedilmiştir.

Mehmed Paşa Külliyesi'nin 1289/1872 yılı gelir ve gider kalemleri tablo 4 ve tablo 5'de gösterilmiştir.¹¹⁰

Tablo 4 1289/1872 Yılı Vakfın Gelirleri

Gelirler	Kuruş
Löşdiğin* köyü 1/2 malikane geliri	2000
Nikharuz Mezrası ¼ malikane geliri	500
Yeni, Eymürlü, Gilyan [Geldigelen] namı diğer Tuzsuz mezraları yarım malikane geliri	0
Lefke mezrası tam malikane	30
Kayadibi mezrası tam malikane	50
Küçükhaçpazarı 7/8 malikane	400
Derfene? ve Şamlıkışla köyü yarım malikane	90
Boğaz köy yarım malikane	1255

¹⁰⁹ Muhtemelen muarraf kadrosu yerine ihdas edilmiş olmalı. Çünkü aynı görevi yerine getirmektedir.

¹¹⁰ VGMA, No.2562, Sayfa No. 47.

* Köy isimlerinin yazılışlarında belgeden belgeye farklılıklar oluşmuştur.

Çorum Sağmanca mezarası yarım malikane	100
Çorum Ilıca ve Şerefağılı köyleri tam malikane	600
Tokat Gölköy, Kılıkse, Eksiri? Dere [Eğridere], Ömerli, Gürel, Doğru, Efte? ve Yaldaş? karyeleri mezarları bedeli	1600
Samsun ve Bafra kazaları köy bedelleri	9517
Milas ve İskefsir kazaları köy bedelleri	19758
Amasya'da vakıf evlatlarına ait köy bedelleri	7820
Toplam	43720

Tablo incelendiğinde Mehmed Paşa Vakfı gelirlerini Amasya, Tokat, Samsun, Çorum, Bafra, Milas ve İskefsir gibi sancak ve kaza merkezlerinde bulunan malikane hisse ve köy bedellerinden elde ettiği tespit edilmiştir. 1260/1844 yılı muhasebe kaydında vilayet ve kaza merkezlerinden elde edilen gelir toplam olarak yazılmışken 1289/1872 yılı muhasebe kaydında ise birçok kazadan gelen gelirler ayrıntılı bir biçimde kaydedilmiştir. Vakfın toplam geliri 43720 kuruştur. 1260/1844 yılı muhasebe kaydıyla karşılaştırıldığında aradan geçen yirmi dokuz yılda vakfın gelirinin yaklaşık on kat arttığı görülmektedir. Bu artıştaki sebep üretimin artışından ziyade oluşan enflasyonun fiyatlara yansımaları olduğu tahmin edilebilir.

Tablo 5 Vakfın 1286 Yılı Giderleri

Giderler	Kuruş
Tokat, Canık ve Karahisar-i Şarki köylerinin tahsiliye masrafı	4120
3/7 Mütevelli hissesi Mehmed, Mustafa ve Abdullah Efendi'lere ödenen	3394,20
4/7 Mütevelli hissesi Hasan, hüseyin Süleyman ve Receb'e ödenen	4525,20
Caminin tamir masrafı	3000

Caminin aydınlatılması için harcanan	2030
İmarette ekmek pişirilmesi için harcanan	9000
Mürettebat-ı hazine vs.	5512,2
Vakfın evladına dağıtılan	4200
Medrese talebelerine dağıtılan	100
İmam Mehmed Efendi'ye ödenen	812
Hatip Mehmed Efendi'ye ödenen	215
Müezzin, ferraş, çerağdar ve kayyım Mehmed Şükrü Efendi'ye ödenen	1218
Müderrise ödenen	440
Her müd başına ödenen vergi	215,20
3 hisse cüzhan, 1 hisse noktacı görevini üstlenen Kaşifzade Mehmed ve Ahmed Efendilere ödenen	1308
½ hisse devirhanlık, yarım hisse nakiblik görevini üstlenen Zenbilzade Mustafa Efendi'ye ödenen	434
½ hisse devirhanlık, yarım hisse nakiblik görevini üstlenen Zenbilzade Osman Efendi'ye ödenen	434
½ hisse kitabet görevini üstlenen Zenbilzade Mustafa ve Osman Efendilere ödenen	224,9
Müremmim Bakkaloğlu Ahmed Ağa'ya ödenen	440
¾ cibayet, 2/4 kılarcılık, ½ devirhanlık, ½ cüzhanlık, 2/4 habbazlık, görevini üstlenen Fazlızade Ali ve Mehmed Said Efendilere ödenen	1218,4
Cüzhan ve gendüm-küb görevlerini üstlenen Çangelizade Abdullah ve Ahmed Efendilere ödenen	438,20
2/3 cüzhanlık, 2/3 cibayet, 2/3 gendüm-küb görevini üstlenen İzzet Efendizade İsmâil ve Mustafa Necib Efendilere ödenen	548,52
Sermahfil görevini üstlenen Mecdizade Sadık, Mehmed Kâmil ve Mehmed Hâmid Efendilere ödenen	431
Cüzhanlık, devirhanlık, habbazlık ve ½ kılarcılık görevini üstlenen Fazlızade Mehmed Said Efendiye ödenen	1048,2
Toplam	45297.02

Tablo incelendiğinde mütevelilik görevini yedi, imamlık görevini bir, hatiplik görevini bir, cüzhanlık görevini sekiz, kitabet görevini iki, müremmim görevini bir, cibayet görevinin dört, sermahfil görevini üç, devirhanlık görevini dört, habbazlık görevini iki kişinin üstlendiği görülmüştür. Müezzin, ferraş, چراغدار ve kayyımlik görevini üstlenen Mehmed Şükrü Efendi birden fazla görev üstlenerek gelirini artırmıştır. Vakfiyede ve 1260/1844 yılı muhasebe kaydında bulunmayan چراغدارlık kadrosunun ihdas edildiği tespit edilmiştir.

Mehmed Paşa Külliyesi'nin 1305/1887 yılı gelir ve gider kalemleri tablo 6 ve tablo 7'de gösterilmiştir.¹¹¹

Tablo 6 Vakfın 1305/1887 yılı gelirleri

Gelirler	Kuruş
Löşdiğin köyü 1/2 malikane hissesi	2456
Nikaruz mezrası ¼ malikane hissesi	674
Yeni, Eymur, Geldigelen ½; Lefke, Kayadibi tam malikane hissesi	200
Küçükhaçpazarı köyü 7/8 malikane hissesi	400
Derkane ve şamlıkışla ½ malikane hissesi	320
Boğaz köy	800
Çorum ve Tokat sancağına bağlı köylerden gelen	250
Samsun ve Bafra köy ve mezralarından gelen	3836
Milas ve İskefsir	27817
Toplam	36759

Tablo incelendiğinde Mehmed Paşa Vakfı gelirlerini 1289/1872 tarihinde olduğu gibi Amasya, Tokat, Samsun, Çorum, Bafra, Milas ve İskefsir gibi sancak ve kaza merkezlerinde bulunan malikane hisse ve köy bedellerinden elde etmiştir. Vakfın toplam

¹¹¹ COA, EV.MKT, No.2841, Gömlek No. 67.

geliri 36759 kuruştur. 1289/1872 yılına göre vakfın gelirinin 6961 kuruş azaldığı görülmüştür.

Tablo 7: Vakfın 1305 Yılı Giderleri

Gider	Kuruş
Taşra gelirinin tahsiliye masrafı	8359
Mehmed ve Mustafa Natık ve Receb Beylerin mütevellilik hissesi	5680
İmaretde pişirilen ekmek masrafı	6000
Câminin tamiratına harcanan	3650
Câminin aydınlatılması için harcanan	1330
Vakfın evladına dağıtılan	3180
Muhasebe harcı ve muharrer maaşı	1998
Müezzin ve ferraş ve çerağdar ve kayyım ve bevvab vazifesi	1018
Hatip Mehmed Efendi'ye ödenen	150
Medrese talebelerine ödenen	94
İmam Mehmed Efendi'ye ödenen	812
Cüzhan ve tabbah görevlileri Kaşifzade Lutfullah Efendi ve Ahmed Efendilere ödenen	730
1/2 devirhanlık ve ½ nakiplik görevi için Zenbilzade Mustafa Efendi'ye ödenen	239
1/2 devirhanlık ve ½ nakiplik görevi için Zenbilzade Osman Efendi'ye ödenen	239
Cabi Mehmed Emin Efendi'ye ödenen	121
Devirhanlar Fazlızade Mehmed Emin ve Mustafa ve Abdullah Efendilere ödenen	236
Katipler Mustafa ve Abdullah'a ödenen	120
Müremmim Bakkal oğlu Ahmed'e ödenen	245
Gendümküb ve tabbâhlık Rahmi Efendi'ye ödenen	042,5
1/4 cibayet ½ kılarcılık görevini üstlenen Fazlızade Ali, Mehmed ve Said'e ödenen	19,5
Toplam	36759

Tablo incelendiğinde mütevelilik görevini üç, hatiplik görevini bir, cüzhanlık görevini iki, kitabet görevini iki, müremmim görevini bir, cibayet görevinin üç, devirhanlık görevini üç, nakiplik görevini bir, gendüm-küb görevini bir, kılarcılık görevini üç kişinin üstlendiği görülmüştür. 1260/1844 ve 1289/1872 yıllarında olduğu gibi birden fazla görev üstlenerek gelirini artıran mürtezika tespit edilmiştir.

Bu üç muhasebe kaydı ve diğer belgeler birlikte değerlendirildiğinde erken denebilecek dönemde vakfın akarlarının bir kısmı, zamanla elden çıktığı ya da çeşitli nedenlerden dolayı kullanılamaz hale geldiği belirlenmiştir. 10 Zilkade 987/29 Aralık 1579 tarihinde İstanbul'dan Amasya ve Tosya kadılarına gönderilen bir hükümden Mehmed Paşa'nın Tosya'da inşa edip vakfettiği han ve dükkanların yandığı, yeniden inşası için yüz bin akçeye ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır.¹¹² Başka bir hükümde ise bu sefer vakfın Tokat'ta bulunan hamamının tamire muhtaç halde olduğu, Amasya kadısından bir bilir kişi atanarak hamamın tamiri için ne kadar bütçe ayrılması gerektiğinin öğrenilerek İstanbul'a bildirilmesi istenmiştir.¹¹³

İkinci olarak vakfiyede bulunan bazı şartların 1260/1844, 1289/1872 ve 1305/1887 tarihli muhasebe kayıtlarına göre yerine getirilmediği görülmüştür. Mesela, vakfiyede her gün yemek pişirilip öğrenci, misafir, fakirler ve mürtezıkaya dağıtılması istenmişken, muhasebe kayıtlarında bu şartı yerine getirmek için satın alınmış sebze, et, yağ gibi yemek malzemelerin dair herhangi bir bilgi tespit edilememiştir. İlginç olan ise yemek çıkmamasına rağmen tabbahlık görevinin devam etmesidir. Bu konuyla ilgili diğer bir husus ise mübarek gün ve gecelerde dağıtılması istenen tatlı, keşkek vb. yiyeceklerin de ikram edilmemiş olmasıdır. Gerçi mütevellilerin elinde bu görevleri yerine getirmemelerine

¹¹² Osmanlı Arşivi (COA), *Bab-ı Asaî Divan-ı Hümayun Sicilleri Mühimme Defterleri* [A.DVNS.MHM.d], No. 41, Gömlek No. 694.

¹¹³ COA, A.DVNS.MHM.d, 41-701

dayanak olan bir madde vakfiyede bulunmaktadır. Muhtemelen, vakfın gelirinin yetersiz olduğunu ileri süren mütevelliler, vakfiyedeki bu şartları ifa etmemişlerdir.

Üçüncü olarak muhasebe kayıtlarından yola çıkarak mütevelliler tarafından en çok caminin önemsendiği, tamirinin yapıldığı ve camiyle ilgili görevlerin yerine getirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Buna karşın medresenin ihtiyaçları ve medrese ile ilgili mürtezikanın maaşlarının vakfiyedeki şartlar doğrultusunda karşılanmadığı anlaşılmaktadır. Mesela, öğrenci sayısı artmasına rağmen öğrencilere ayrılan bütçe cami ya da imaret görevlileri ile karşılaştırıldığında son derece düşük kaldığı tespit edilmiştir.

Son olarak da : Mehmet Paşa, mürtezikanın alacağı ücretleri günlük olarak belirlemiştir. Bazı görevler için günlük alacakları para yanında yıllık üründen hisse de ayırmıştır. Ancak, zamanla bu ücretlerin aylık, daha sonra da yıllığa dönüşmüştür. Yine ürün hissesi karşılığı olan para miktarının, yıllık maaşa eklendiği tespit edilmiştir. Vakfiyede mürtezikaya ödenecek para birimi dirhem iken daha sonraları akçe, kuruş gibi birimlere çevrilmiştir.

Sonuç

Bu araştırmada Mehmed Paşa Külliyesi'nin tarihi, Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi ve Amasya Şer'iyye Sicilleri'nden yola çıkılarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Mehmed Paşa Külliyesi, Amasya'da erken klasik dönem Osmanlı mimarisiyle inşa edilmiş eserlerden birisidir. 896/1491 yılında inşa edilen külliye, cami, medrese ve imaret gibi yapılardan oluşmaktadır. Osmanlı Devleti'nde çeşitli bürokratik görevlerde bulunmuş en son Şehzade Ahmed'in lalası olarak görevlendirilmiş olan Mehmed Paşa tarafından yaptırılan bu eser cami, medrese, imarethane, misafirhane, hazire, ahır, tuvalet gibi birimlerden meydana gelmiştir. Külliye'den geriye sadece cami, ne olarak kullanıldığı kesin olarak bilinmeyen ve sağ ve sol kattanatta bulunan birer oda ve hazire kalmıştır.

Vakıf aile vakfı olup yönetimi vâkıfın evladına şart koşulmuş, nesli kesildikten sonra ise vâkıfın azadlı kölelerinin bu görevi üstlenmesi istenmiştir. Belgeler incelendiğinde Mehmed Paşa'nın erkek evladından nesli kesildiği, mütevellilik görevinin ise Cumhuriyet dönemine kadar kız torunlarının nesli üzerinden devam ettiği tespit edilmiştir.

Külliyenin işlevini sürdürmesi için bugünkü anlamda eğitim öğretim hizmetleri, din hizmetleri, yönetim hizmetleri ve yardımcı hizmetler gibi çeşitli sınıflar için kadroların ihdas edildiği belirlenmiştir. Başlangıçta görevler tek kişi eliyle yürütülürken zamanla görevleri birden fazla kişi yerine getirmeye başlamıştır. Yine vakfiyede bulunmayan cabilik, noktacılık, kütüphanecilik gibi görevlerin ihtiyaca binaen oluşturulduğu görülmüştür. Vakfın kuruluşunda, külliyyede otuza yakın kişiye istihdam edilmiş, aynı zamanda aydınlatma, tefrişat, buğday, et gibi külliyenin birçok ihtiyacı Amasya'dan karşılanmak suretiyle şehrin sosyo-ekonomik yapısına önemli katkı sağlanmıştır.

Belirtilen hayır hizmetlerinin yerine getirilebilmesi için günümüzde Amasya, Tokat, Samsun, Ordu, Çorum ve Kastamonu illerine bağlı ilçe ve köylerde çeşitli araziler, han, hamam, değirmen, dükkan vb. gelir getirici unsurlar vakfedilmiştir. Ancak bu yapıların ve arazilerin bir kısmı çeşitli nedenlerden dolayı kullanılamaz hale gelmiş vakfın gelirleri buna bağlı olarak azalmıştır.

Külliyenin imaretinde öğrenciler, yolcular, dervişler, mürtezika ve fakirler için her gün yemek pişirilmiştir.(Vakıf gelirleri azalana kadar.) Mübarek gün ve gecelerde klasik menüye, tatlı ve keşkek gibi yiyecekler de eklenmiştir. Medrese öğrenci yetiştirmenin yanı sıra bir ilim meclisi işlevi de görmüştür. Camide namaz kılınmış, insanlar irşat edilmiş, Kur'an-ı Kerim okunmuş, ve Müslümanlar için dua edilmiştir. Misafirhanede yolcular, salihler ağırlanmış sadece insanların değil aynı zamanda misafirlerin hayvanlarının da ihtiyacı karşılanmıştır.

Mütevellilerin yetersizliği, daha fazla gelir elde etme istekleri

vakfın idaresinde bir takım yozlaşmalara neden olmuş, vakfın temel işlevlerinden biri olan yemek dağıtılması, öğrencilere günlük verilmesi gibi çeşitli uygulamalar dönem dönem uygulanamaz hale gelmiştir.

Vakfın giderlerinin çoğunu personel maaşları oluşturmuştur. Sürekli bir gelir sağlaması insanları bir şekilde vakıfta görev almaya istekli hale getirmiş, bu nedenle de vakfın idaresinde bir takım olumsuzluklar yaşanmıştır. Haksızlığa uğradığını düşünenler ise İstanbul'a şikayette bulunulmuş bazen merkezdeki defterhane kayıtlardan yola çıkarak sorun çözülmüş, eğer belgeye ulaşılamamışsa bu sefer vakfın veya akarının bulunduğu yerdeki yöneticilere yazı yazılarak olayın çözülmesi istenmiştir.

Kaynakça

COA, Osmanlı Arşivi. *Bab-ı Asaî Divan-ı Hümayun Sicilleri Mühimme Defterleri* [A.DVNSMHM.d].

No. 41, Gömlek No. 694.

<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

COA, Osmanlı Arşivi. *Ali Emiri Mahmud I*, [AE.SMHD.I]. No. 137, Gömlek No. 10149.

<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

COA, Osmanlı Arşivi. *Ali Emiri Mustafa III*, [AE.SMST.III]. No. 230, Gömlek No, 18227.

<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

COA, Osmanlı Arşivi. *Ali Emiri Selim III*, [AE.SSLM.III.]. No. 236, Gömlek No. 13756.; No. 285, Gömlek No. 16630.

<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

COA, Osmanlı Arşivi. *Cevdet Evkaf*, [C.EV.]. No. 59, Gömlek No, 2913.

<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

COA, Osmanlı Arşivi. *Cevdet Evkaf*, [C.EV.]. No. 97, Gömlek No. 4842.

<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

COA, Osmanlı Arşivi. *Cevdet Evkaf*, [C.EV.]. No. 193, Gömlek No. 9618.

<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

COA, Osmanlı Arşivi. *Cevdet Evkaf*, [C.EV.]. No. 381, Gömlek No. 19305.

<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

- COA, Osmanlı Arşivi. *Cevdet Maarif*, [C.MF.]. No. 18, Gömlek No. 857.
<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- COA, Osmanlı Arşivi. *Evkaf Mektubi Kalemi*, [EV.MKT.]. No. 2483, Gömlek No. 84; EV.MKT, No.2841, Gömlek No. 67.
<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- COA, Osmanlı Arşivi. *Hatt-i Hümayun*, [HAT]. 1508, Gömlek No. 44; No. 1591, Gömlek No. 3.
<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- COA, Osmanlı Arşivi. *İbnülemin Ensab*, [İE.ENB]. No. 7, Gömlek No. 743.
<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- COA, Osmanlı Arşivi. *İbnülemin Vakıf*, [İE.EV.]. No. 52, Gömlek No. 5749.
<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- COA, Osmanlı Arşivi. *Evkaf Zimmet Halifeliği*, [EV.ZMT]. No. 207, Gömlek No.46; No.203, Gömlek No. 12.
<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- VGMA, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, No. 241, Sayfa No. 161; No. 241, Sayfa No. 192.
- VGMA, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, No. 241, Sayfa No. 163.
- VGMA, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, No. 313, Sayfa No. 73.
- VGMA, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, No. 313, Sayfa No. 30.
- VGMA, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, No. 586, Sayfa No. 57, Sıra No. 45.
- VGMA, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, No. 2563, Sayfa No. 20.
- VGMA, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, No. 2552, Sayfa No. 216.
- VGMA, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, No. 2562, Sayfa No. 47.
- Adnan Gürbüz. *Toprak-Vakıf İlişkileri Çerçevesinde XVI. Yüzyılda Amasya Sancağı*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 1993.
- Ahmet Şimşirgil. *1520 Tarihli Tapu-Tahrir Defterine Göre Amasya Sancağı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1985.
- Akgündüz, Ahmet. *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*. Ankara: Osmanlı Araştırmalar Vakfı, 1996.
- Ayar, Ali Rıza vd. *Amasya Kitabeleri ve Mezar Taşları*. Amasya: Amasya Valiliği Yayınları, 2016.
- Baltacı, Cahid. *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri : Teşkilat, Tarih*. İstanbul: İrfan Matbaası, 1976.
- Canan Yıldırım. *4 Numaralı Amasya Şer'ie Sicili'nin Transkripsiyonu Ve Değerlendirmesi*. Amasya: Amasya Üniversitesi, Yüksek Lisans

- Tezi, 2018.
- Ebru Karakaya. "Mehmet Paşa Külliyesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 28/511-512. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Eldem, Halil Ethem. "Yörgüç Paşa Evladına Ait Birkaç Kitabe". *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası* 9 (1910), 530-541.
- Fatma Gül Töremiş. *H.1058-1059 (1648-1649) Tarihli ve 7 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyon*. Amasya: Amasya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Fikret Yılmaz. *Amasya'nın Bir Numaralı Şer'iyye Sicili*. İzmir: Ege Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1987.
- Gökçe, Turan. "934 (1528) Tarihli Bir Deftere Göre Anadolu Vilayetleri Medreseleri ve Müderrisleri". *Tarih İncelemeleri Dergisi* 11/1 (01 Haziran 1996), 163-175.
- Hacer Bahadır. *5 No'lu Amasya Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*. Amasya: Amasya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Hasan Yıldız. *Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi'nde Eğitim ve Öğretim*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 2017.
- Hızlı, Mefail. "Anadolu'daki Osmanlı Medreseleri: Bir İcmal". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 4 (01 Eylül 2004), 371-410.
- Keskin, Mustafa Çağhan. "II. Bayezid Dönemi Amasya Çevresinde Yerel Bir Bani: Hızır Paşa Oğlu Mehmet Paşa". *Art-Sanat Dergisi* 5 (01 Ocak 2016), 63-82.
- Kılıç, Orhan. "Osmanlı Dönemi İdari Uygulamalar Bağlamında Şehzadelerden Mutasarrıf Paşalara Amasya Sancağı'nın Yönetimi". *I. Amasya Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*. Amasya: Amasya Valiliği Yayınları, 2007.
- Mefail Hızlı. "Osmanlı Klasik Döneminde Medrese". *Türkler*. XI/426-435. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Nazif Öztürk. "Mütevelli". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32/217-220. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Olca, Osman Fevzi. *Amasya Hatıraları: "Bildiklerim Gördüklerim İştiklak ile Amasya"*. Amasya: Amasya Belediyesi.
- Özcan, Selim. "Amasya'da Sancak Beyliği Yapan Şehzadeler Döneminde Amasya Şehri". *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (30 Kasım 2015), 69-95. <https://doi.org/10.18498/amauiid.38374>
- Salih Pay. *Bursa İvaz Paşa Külliyesi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Doktora Tezi, 1995.
- Salih Pay. "Klasik Dönem Osmanlı Külliyelerinde Personel Sistemi".

- Türkler*. 10/491-507. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Şahin, İlhan - Emecen, Feridun. "Amasya". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 3/1-4. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Şener Çakmak. 39 Numaralı Amasya Ser'iyye Sicili H.1149-1151 (M.1736-1739). Elazığ: Fırat Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1996.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Tokat, Niksar, Zile, Turhal, Pazar, Amasya Vilayet Kaza ve Nahiye Merkezlerindeki Kitabeler*. İstanbul: Milli Matbaa, 1927.
- Ünal Taşkın. *Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Varol, Gözde BİRSEL - Özcan, Selim. "Atabeyzadelerin Amasya'nın Siyasi ve Sosyal Tarihindeki Yeri ve Önemi". *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8/4 (15 Ekim 2019), 3775-3798. <https://doi.org/10.33206/mjss.485672>
- Yaşar, Hüseyin Hüsameddin. *Amasya Tarihi*. Ankara: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, 1986.
- Yediyıldız, Bahaeddin. "X. Türk Tarih Kongresi". *Hızır Paşa Oğlu Mehmed Paşa Vakfının Mâhiyeti*. IV/1625-1633, 1986.
- Yediyıldız, Bahaeddin. *XVIII. yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi: Bir Sosyal Tarih İncelemesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.